ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Gleaner

Vol 28 (2011)

In Memoriam of C. G. Patrinelis

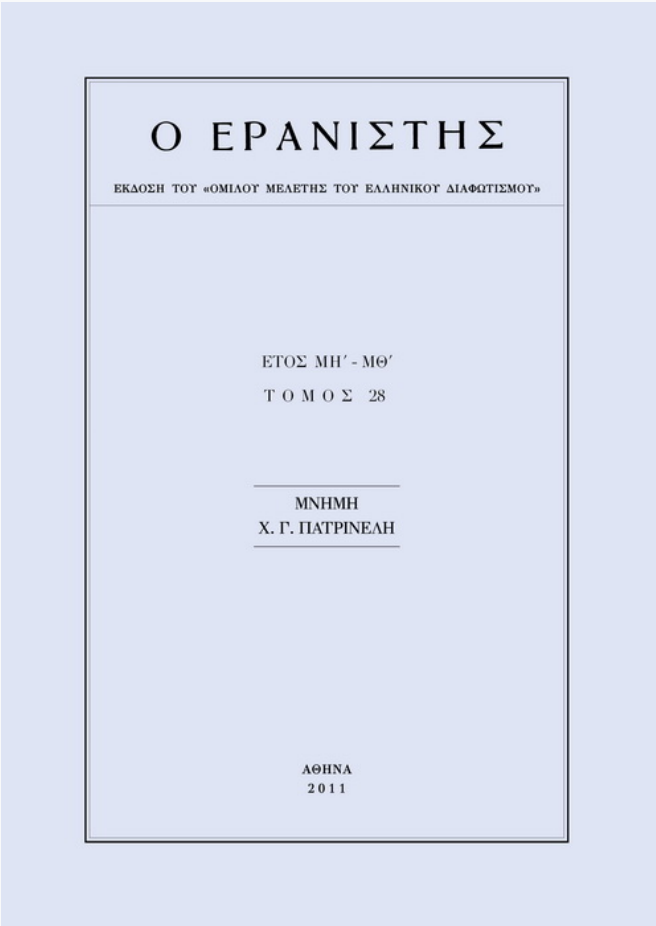
Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΟΜΙΛΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ»

ΕΤΟΣ ΜΗ΄ - ΜΘ΄

ΤΟΜΟΣ 28

ΜΝΗΜΗ
Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ

ΑΘΗΝΑ
2011

Η «Είδησις των τάξεων των μουρατόρων» και η πρόσληψη του τεκτονισμού από τον οικουμενικό πατριάρχη Καλλίνικο Γ΄

Γιώργος Κουτζακιώτης

doi: 10.12681/er.132

To cite this article:

Κουτζακιώτης Γ. (2011). Η «Είδησις των τάξεων των μουρατόρων» και η πρόσληψη του τεκτονισμού από τον οικουμενικό πατριάρχη Καλλίνικο Γ΄. *The Gleaner*, *28*, 161–191. https://doi.org/10.12681/er.132

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 24/01/2026 06:03:40

Η «ΕΙΔΗΣΙΣ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΜΟΥΡΑΤΟΡΩΝ» ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΤΕΚΤΟΝΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟ Γ′

ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΒΙΒΛΙΑ ποὺ ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Καλλίνικος Γ′ ἀφιέρωσε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ἑλληνομουσείου Ζαγορᾶς, τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου τῆς γενέτειράς του, κατὰ τὸ 1785,[1] καὶ τὰ ὁποῖα φυλάσσονται σήμερα στὴ Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγορᾶς, βρίσκεται καὶ ὁ κώδικας ποὺ περιλαμβάνει, μεταξὺ ἄλλων, τὸ παλαιότερο γνωστὸ ἑλληνικὸ κείμενο ἀναφορικὰ μὲ τὸν τεκτονισμό. Ἀκριβέστερα, στὸν κώδικα αὐτόν, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο ποὺ συνέταξε ὁ Κ. Δυοβουνιώτης, φέρει τὸν ἀριθμὸ 11, σώζεται ἡ πρώτη μορφὴ τοῦ συγκεκριμένου κειμένου. Μία δεύτερη μορφὴ τοῦ ἴδιου κειμένου παραθέτει ὁ Καισάριος Δαπόντες στὸ ἀνέκδοτο ἔργο του *Βίβλος Βασιλειῶν* (Μονὴ Ξηροποτάμου, χφ 255), καὶ ἀντίγραφό της βρίσκεται ἐπίσης σὲ ἕναν κώδικα ποὺ περιλαμβάνει ἀρκετὰ ἔργα τοῦ Δαπόντε καὶ προέρχεται ἀπὸ τὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες (Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας, χφ 1), καθὼς καὶ σὲ ἕναν κώδικα ποὺ συγκρότησε ὁ Μ. Γεδεὼν (Βιβλιοθήκη Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, χφ 170) καὶ στὸν ὁποῖο ἀντέγραψε τὸ ἐν λόγω κείμενο ἀπὸ τὴ *Βίβλο Βασιλειῶν*. Ὅπως διαπίστωσε ὁ Α. Ἀγγέλου, ἀντιπαραβάλλοντας τὶς δύο αὐτὲς μορφὲς τοῦ κειμένου, ὁ συντάκτης τῆς δεύτερης μορφῆς (τοῦ κώδικα τοῦ Δαπόντε) εἶχε ὑπόψη του τὴν πρώτη μορφὴ (τοῦ κώδικα τοῦ Καλλινίκου), καθὼς ἡ πρώτη εἶναι ἐκτενέστερη σὲ οὐσιαστικὰ σημεῖα καί, ἐπιπλέον, ἔχει ἔντονα ἰταλικὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα στὴ δεύτερη ἀποδίδονται στὰ ἑλληνικά.[2]

---

1. Κ. Δυοβουνιώτης, «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ζαγορᾶς», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 12 (1915), 456-458. Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τὸ προσωπικὸ τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ζαγορᾶς καὶ ἰδιαίτερα τὴν προϊσταμένη, βιβλιοθηκονόμο Εἰρήνη Ἀναγνώστου, γιὰ τὴ βοήθειά τους στὴν αὐτοψία τῶν κωδίκων τοῦ Καλλινίκου κατὰ τὴν ἐρευνητικὴ ἀποστολή μου στὴ Ζαγορά, στὶς 23 Σεπτεμβρίου 2011.

2. Βλ. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ στὸν Νέον Ἑλληνισμό», *Ὁ Ἐρανιστὴς* 15 (1979), 183-184 σημ. 4 (γιὰ τὶς μορφὲς καὶ τὰ ἀντίγραφα τοῦ κειμένου), 187-192 (ἀντιπαραβολὴ τῶν δύο μορφῶν), 223-225 (διαπιστώσεις

Πρὶν ἐξεταστεῖ τὸ ζήτημα τῆς ταυτότητας τοῦ κειμένου αὐτοῦ, πρέπει νὰ διορθωθεῖ ἕνα σημεῖο στὴν περιγραφὴ τοῦ κώδικα τοῦ Καλλινίκου ἀπὸ τὸν Δυοβουνιώτη, ἕνα σημεῖο ποὺ ὁδήγησε τὸν Ἀγγέλου σὲ μία λανθασμένη ὑπόθεση. Μὲ μιὰ ἁπλὴ αὐτοψία τοῦ κώδικα 11 τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ζαγορᾶς διαπιστώνει κανεὶς εὔκολα ὅτι τὸ σχετικὸ μὲ τὸν τεκτονισμὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο ἐπιγράφεται «Εἴδησις τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων ὁποῦ φυλάττουσιν, ὅταν προσδεχθῶσι τινὰ μέλλοντα λευκανθῆναι», γράφτηκε ἐκ τῶν ὑστέρων στὸν κώδικα, στὰ πρῶτα φύλλα του ποὺ ἀρχικὰ εἶχαν μείνει ἄγραφα· τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ἑπόμενο κείμενο τοῦ κώδικα μὲ τὸν τίτλο «Ἀρχὴ τοῦ Γ΄», ἀπὸ τὸ ὁποῖο μάλιστα ἀρχίζει καὶ ἡ μεταγενέστερη, μὲ μολύβι, ἀρίθμηση τῶν φύλλων. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ μαρτυρεῖ ὁ πίνακας περιεχομένων τοῦ κώδικα, ὅπου μετὰ τὸν τίτλο τοῦ πίνακα («Κατάλογος τῶν ἐν τῷ παρόντι») ἔχει προστεθεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων, μὲ μικρότερα γράμματα καὶ μὲ μελάνι ἄλλου χρώματος, τὸ ἑξῆς: «Εἴδησις τῶν μουρατόρων καὶ φράσεις τινὲς τοῦ γ΄ στοιχείου».

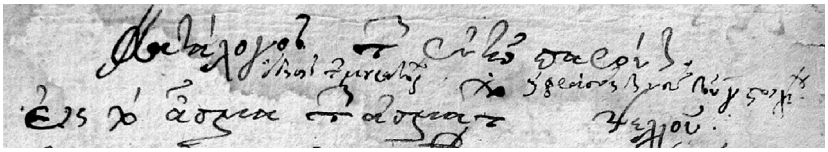

Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγορᾶς, χφ 11, σελίδα περιεχομένων, χωρὶς ἀρίθμηση (τμῆμα)

ἀπὸ τὴν ἀντιπαραβολή). Ὡστόσο, θὰ πρέπει νὰ διορθωθοῦν τὰ ἑξῆς: α) Τὸ χφ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει τὸ ἐν λόγω κείμενο εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 255 καὶ ὄχι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 254· πιὸ συγκεκριμένα, τὸ κείμενο αὐτὸ βρίσκεται στὰ φύλλα 249$^{\beta}$-251$^{\beta}$ τοῦ χφ 255. Ὁ ἀκριβὴς ἐντοπισμὸς τοῦ κειμένου στοὺς κώδικες τῆς ἁγιορείτικης μονῆς ἔγινε δυνατὸς χάρη στὴ βοήθεια τοῦ συναδέλφου Φωκίωνα Κοτζαγεώργη, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ θερμά. β) Τὸ κείμενο ἐντόπισε στὴν ἀνέκδοτη *Βίβλο Βασιλειῶν* τοῦ Κ. Δαπόντε καὶ πρωτοδημοσίευσε, στὴν πλήρη μορφή του, ὁ Ἀλέξανδρος Ε. Λαυριώτης (1893) καὶ ὄχι ὁ Σ. Σκοπετέας (1954)· ἐπιπλέον, ὁ Ἀλέξανδρος Ε. Λαυριώτης δὲν ἐντόπισε τὸ κείμενο στὴ μονὴ Ξηροποτάμου, ἀλλὰ στὴ *Βίβλο Βασιλειῶν* «σωζομένη ἐν δυσὶ τόμοις ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Μ. Λαύρας ὑπ' ἀριθμ. 13-14 θέσιν Λ». Βλ. Ἀλέξανδρος Ε. Λαυριώτης, «Ποικίλη ἱστορία ἐκ τῆς Βίβλου τῶν Βασιλειῶν ἀνεκδότου συγγράμματος Καισαρίου Δαπόντε», *Νεολόγου Ἑβδομαδιαία Ἐπιθεώρησις Πολιτική, Φιλολογική, Ἐπιστημονικὴ* 2 (1892-1893), 1008-1009.

Ἐπιπλέον, τὸ κείμενο «Εἴδησις τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων» συνεχίζεται καὶ τελειώνει στὸ πάνω μέρος τῆς σελίδας τοῦ πίνακα περιεχομένων, πρὶν ἀπὸ τὸν τίτλο του («Κατάλογος τῶν ἐν τῷ παρόντι»), ἀναφέροντας συγκεκριμένα: «(τὰ σημεῖα καὶ νεύματα) τῶν μουρατόρων διὰ τῶν ὁποίων καὶ γινώσκονται εἶναι ταῦτα: ~ Ἀλφάβιτον τῶν μουρατόρων : ~ » (βλ. τὸ πανομοιότυπο ποὺ ἀκολουθεῖ). Στὴν ἄλλη μορφὴ τοῦ ἴδιου κειμένου, σὲ αὐτὴν ποὺ μᾶς τὸ παραδίδει ὁ κώδικας τοῦ Δαπόντε, τὸ ἀντίστοιχο ἀπόσπασμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ταῦτα εἶναι τὰ σημεῖα καὶ ἡ τάξις τῶν Ἐλευθέρων Κονιάτων (δηλαδὴ τῶν ἐλευθέρων τεκτόνων, τῶν *muratori*), καὶ οἱ χαρακτῆρες ὁποῦ γράφουν εἶναι αὐτοὶ ὁποῦ φαίνονται»· καὶ στὴ συνέχεια παρατίθενται οἱ συγκεκριμένοι χαρακτῆρες, γράμματα ἑνὸς ἄγνωστου ἀλφαβήτου.[3] Τὰ γράμματα αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν στὸν κώδικα τοῦ Καλλινίκου· ὡστόσο σημειώνεται ὅτι τὸ κείμενο ἔκλεινε μὲ τὸ «Ἀλφάβιτον τῶν μουρατόρων».

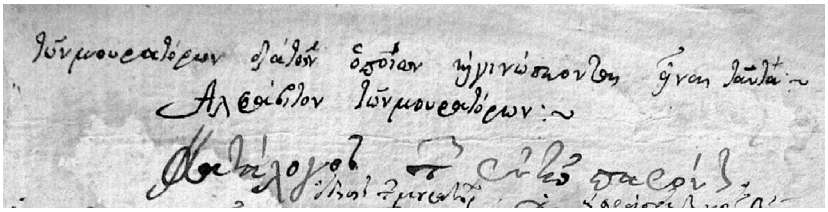

Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγορᾶς, χφ 11, σελίδα περιεχομένων, χωρὶς ἀρίθμηση (τμῆμα)

Τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ («Ἀλφάβιτον τῶν μουρατόρων») στὸν κώδικα τοῦ Καλλινίκου, ὁ Δυοβουνιώτης τὴ συσχέτισε λανθασμένα μὲ τὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν «Εἴδησιν τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων», τὸ ὁποῖο φέρει τὸν τίτλο «Ἀρχὴ τοῦ Γ′», καὶ θεώρησε ὅτι τὸ δεύτερο αὐτὸ κείμενο ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ προηγούμενου· ἔτσι, περιγράφοντας τὸν κώδικα, γράφει:

1 (φ. 1ᵃ). Ἀλφάβητον τῶν Μουρατόρων (μόνον τὸ γ).
2. (φ. 8ᵃ). «Ἑρμηνεία τοῦ σοφωτάτου καὶ ὑπερτίμου Ψελλοῦ εἰς τὸ

3. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὅ.π., σ. 192. Στὸ ἀντίγραφο τῆς *Βίβλου Βασιλειῶν* τὸ ὁποῖο χρησιμοποίησε ὁ Ἀλέξανδρος Ε. Λαυριώτης, οἱ χαρακτῆρες αὐτοὶ παραλείπονται, ἀλλὰ ἀναφέρεται ὅτι εἶναι «εἴκοσι τέσσαρες»· βλ. Ἀλέξανδρος Ε. Λαυριώτης, «Ποικίλη ἱστορία...», ὅ.π., σ. 1009.

Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων διὰ στίχων πολιτικῶν πρὸς τὸν βασιλέα κῦρ Νικηφόρον Βοτανειάτην.»[4]

Στὸ κείμενο μὲ τὸν τίτλο «Ἀρχὴ τοῦ Γ′» δὲν περιλαμβάνονται παρὰ «φράσεις τινὲς τοῦ γ′ στοιχείου» –ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ πίνακας περιεχομένων– οἱ ὁποῖες δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση μὲ τὸν τεκτονισμό· πρόκειται οὐσιαστικὰ γιὰ μιὰ ἀπόπειρα λεξικογράφησης τῶν συνωνύμων μερικῶν λέξεων καὶ ἐκφράσεων ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ γάμα (π.χ. «Γαΐδαρος· ὄνος· κανθήλιος», «Γελῶ κρυφίως· ὑπομειδιάζω»).[5] Βασισμένος στὴ λανθασμένη περιγραφὴ τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸν Δυοβουνιώτη, ὁ Ἀγγέλου περιέπλεξε ἀκόμη περισσότερο τὸ ζήτημα:

> «Ἔτσι ὅπως διατυπώνεται τὸ περιεχόμενο τοῦ κ(ώδικα), τὸ Ἀλφάβητο θὰ ἔπρεπε νὰ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ φύλλο 1α καὶ νὰ τελειώνει στὸ φ. 7β. Ἡ σημερινὴ ὅμως κατάσταση τοῦ κ(ώδικα), μὲ ἀποσπασμένα τὰ πρῶτα φύλλα, περιορίζει τὴν ἔκταση τοῦ Ἀλφαβήτου ἀπὸ τὸ φ. 1α ἕως 2β. Κατὰ συνέπεια, πρέπει κάποια στιγμὴ νὰ ἀποσπάσθηκαν τὰ φύλλα 3 ἕως 7, ἀφοῦ, ἄλλωστε, ὁ Δυοβουνιώτης ἀναφέρει ὅτι ὑπάρχει μόνον τὸ γ. Ὡστόσο καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Δυοβουνιώτη εἶναι ἐπισφαλής, γιατὶ στὴν περιγραφὴ τοῦ κ(ώδικα) περιορίστηκε νὰ ἀντιγράψει τὰ περιεχόμενα ὅπως ἀναφέρονται στὸ φ. 2β, ποὺ ἔγινε ἀπὸ ἄλλο, μεταγενέστερο ἀπὸ τοῦ γραφέα τοῦ κ(ώδικα), χέρι, καὶ ἴσως μάλιστα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Καλλίνικου Γ′, στὴν κατοχὴ τοῦ ὁποίου βρισκόταν καὶ ὁ κ(ώδικας).»[6]

Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ τοῦ Ἀγγέλου δὲν εὐσταθεῖ ἀφοῦ: α) τὰ φύλλα τοῦ κώδικα στὰ ὁποῖα εἶναι γραμμένο τὸ σχετικὸ μὲ τὸν τεκτονισμὸ κείμενο δὲν φέρουν ἀρίθμηση· β) ἡ ἀρίθμηση τῶν φύλλων, ὅπως σημειώθηκε προηγουμένως, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἑπόμενο, λεξικογραφικὸ κείμενο («Ἀρχὴ τοῦ Γ′»), τὸ ὁποῖο καταλαμβάνει συγκεκριμένα τὰ φ. $1^{α}$-$6^{α}$· γ) τὰ φ. $6^{β}$-$7^{α}$ εἶναι ἄγραφα, ἐνῶ στὸ φ. $7^{β}$ εἶναι γραμμένοι μερικοὶ «στίχοι πολιτικοὶ ἡμέτεροι (τοῦ Καλλινίκου)».

---

4. Κ. Δυοβουνιώτης, «Κατάλογος...», ὅ.π., σ. 466.

5. Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγορᾶς, χφ 11, φ. $3^{β}$, $5^{α}$.

6. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὅ.π., σ. 184 σημ. 4 (τὸ ἀπόσπασμα), 224 (διαπίστωση μὲ βάση τὴν ὑπόθεση ποὺ διατυπώνεται στὸ ἀπόσπασμα).

Ἡ ταυτότητα τῆς παλαιότερης ἑλληνικῆς πηγῆς γιὰ τὸν τεκτονισμὸ

Στὸν κώδικα τοῦ Δαπόντε, τὸ κείμενο «Εἴδησις τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων» τιτλοφορεῖται διαφορετικὰ («Τάξις γινομένη ἐπὶ ὑποδοχῇ τινὸς Ἐλευθέρου Κονιάτου») καί, ἐπίσης, συνοδεύεται ἀπὸ μία «ἐνθύμηση» τοῦ σκοπελίτη λογίου τοῦ ἔτους 1747, ἡ ὁποία μᾶς πληροφορεῖ ὅτι: α) ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Παΐσιος Β′ (γ′ πατριαρχία: 1744-1748) ἔλαβε τὴν «εἴδησιν τῆς τάξεως καὶ τοῦ νεωτερισμοῦ» τῶν τεκτόνων ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Σμύρνης Νεόφυτο καὶ καταδίκασε τὸν τεκτονισμό· β) οἱ τέκτονες πρωτοεμφανίστηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη –συγκεκριμένα στὸν Γαλατὰ– τὸ 1747 καὶ ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ «τοὺς αὐτὸν (δηλ. τὸν Γαλατὰν) κρατοῦντας».[7] Τὶς δύο αὐτὲς διαφορετικὲς πληροφορίες τὶς συσχέτισε ὁ Μ. Ι. Γεδεὼν καὶ συμπέρανε ὅτι «κατὰ τὸ 1744 ἢ 1745 ἡ Ἐκκλησία πληροφορηθεῖσα τὴν ἐν Γαλατᾷ Κων/πόλεως σύστασιν μασονικῆς λέσχης ἐξέδωκεν ἐπὶ τούτῳ συνοδικὸν γράμμα, ὅπερ ἀπεδοκίμαζε τὴν ἑταιρίαν ταύτην».[8] Μὲ ἀφετηρία τὸ συμπέρασμα τοῦ Γεδεών, ὁ τέκτονας Δ. Π. Καλογερόπουλος ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ θεωρήσει ὅτι ὁ Παΐσιος Β′ ἀναθεμάτισε τοὺς τέκτονες, ἀφοῦ «εἰς τὰς χεῖρας του εἶχε περιέλθει ἀντίτυπον τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον: *Τέκτων Μαθητευόμενος. Πρῶτος βαθμός*, ἐκδοθέντος καὶ κυκλοφοροῦντος τῷ 1745 ἐν Κωνσταντινουπόλει πρώτου Ἑλληνικοῦ Τυπικοῦ».[9] Ἔτσι, ὅταν ὁ ἐπίσης τέκτονας Σ. Σκοπετέας δημοσίευσε ἀργότερα τὸ ἐν λόγῳ κείμενο (ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Δαπόντε) ἦταν βέβαιος ὅτι «πρόκειται περὶ περιλήψεως Τεκτ(ονικοῦ) Τυπικοῦ Αου βαθμοῦ, γεγραμμένης εἰς τὸ τοῦ Δαπόντε λεκτικὸν ὕφος

---

7. Στὸ ἴδιο, σ. 192. Βλ. πανομοιότυπο τῆς «ἐνθύμησης» στὴ σ. 168.

8. Μ. Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαὶ βιογραφικαὶ περὶ τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακεὶμ Γ′ τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης. 36-1884*, ἀνασύνταξη κειμένου, φιλολογικὴ ἐπιμέλεια, πίνακες καὶ εὑρετήρια τοῦ Ν. Λ. Φοροπούλου [Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, ἀρ. 60], Ἀθήνα ^{2}1996 (= 2003), σ. 533, ὅπου ὅμως ὁ συγγραφέας δὲν προσδιορίζει τὴν πηγή του: «ὡς ἀνέγνων ἐν ἁγιορειτικῷ χειρογράφῳ», γράφει. Ὡστόσο, σὲ μία ἄλλη μελέτη του, ὁ Γεδεὼν διευκρινίζει ὅτι πηγή του εἶναι τὸ χειρόγραφο τοῦ Καισαρίου Δαπόντε καὶ ὅτι ἀπὸ τὰ γράμματα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Παΐσιος Β′ καταδίκασε τὸν τεκτονισμό, «οὐδὲν ἦλθεν εἰς γνῶσιν» του· βλ. «Ἐκκλησία καὶ Ἐπιστήμη κατὰ τὸν ΙΗ′ αἰῶνα», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 8 (1887-1888), 283.

9. Δ. Π. Καλογερόπουλος, *Ἱστορία τῆς ἀνὰ τὰς Ἑλληνικὰς Χώρας Ἐλευθέρας Τεκτονικῆς*, τχ. Α′, *1740-1872*, Ἀθήνα 1932, σ. 3.

τῆς Ἐποχῆς, ὡς δύναται εὐκόλως νὰ διαπιστώσῃ πᾶς Τέκτ(ων)».[10] Ὁ Α. Ἀγγέλου, δημοσιεύοντας καὶ σχολιάζοντας καὶ τὶς δύο παραλλαγὲς τοῦ κειμένου αὐτοῦ (ἀπὸ τοὺς κώδικες τοῦ Δαπόντε καὶ τοῦ Καλλινίκου), δέχεται τὴν ἄποψη τῆς τεκτονικῆς ἱστοριογραφίας ὅτι πρόκειται γιὰ τεκτονικὸ τυπικό, ἀναγνωρίζοντας ὡστόσο ὅτι ἡ πληροφορία τοῦ Καλογερόπουλου γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ τυπικοῦ σὲ ἔντυπη μορφή, στὴν Κωνσταντινούπολη, εἶναι ἀμάρτυρη· μάλιστα, ὑποθέτει ὅτι πρόκειται γιὰ μετάφραση τοῦ τυπικοῦ ποὺ ὁ ἄγγλος τέκτονας Alexander Drummond, ἱδρυτὴς τῶν πρώτων στοῶν στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, «πρέπει νὰ ἔφερνε μαζύ του».[11] Ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἄποψης αὐτῆς ἐξέφρασε πρόσφατα καὶ ἡ Ἴλια Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, καθὼς γράφει συγκεκριμένα σὲ μία σημείωση τοῦ σχετικοῦ ἔργου της:

> «Όσον αφορά την προέλευση του κειμένου: δεν είναι απαραίτητο να προέρχεται από κάποια τεκτονική έκδοση. Μέχρι το 1744/5 που φαίνεται να αρχίζει η μεταφορά του τεκτονισμού στον ελληνόφωνο χώρο, ο σημαντικότερος τρόπος διάδοσης των τεκτονικών τυπικών έξω από το περιβάλλον των στοών ήταν τα αντιτεκτονικά κείμενα και όχι οι τεκτονικές εκδόσεις.»[12]

Στὸν τεκτονισμό, ὡς τυπικὰ (*rituals*, *rituels*) ἐννοοῦνται σήμερα τὰ κείμενα ποὺ περιλαμβάνουν «les paroles prononcées et les actions effectuées par les membres d'une Loge au moment d'ouvrir et de fermer leurs travaux, et lorsque l'initiation ou un grade maçonnique est conféré». Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια, καμιὰ ἀπὸ τὶς σωζόμενες, παλαιότερες τοῦ 1760,

---

10. Σ. Σκοπετέας, «Μουρατόροι καὶ Κονιάται», *Τεκτονικὸν Δελτίον* 18 (Ἰούνιος 1954), 561.

11. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὅ.π., σ. 223-225. Μὲ ἐξαίρεση τὴ μελέτη τοῦ Α. Χ. Ριζόπουλου (βλ. σημ. 17), ἡ σύγχρονη ἑλληνική, τεκτονικὴ ἢ μή, ἱστοριογραφία ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τεκτονικὸ τυπικὸ ἤ, ἔστω, γιὰ περίληψη ἑνὸς τυπικοῦ· βλ. ἀντίστοιχα S. Papastathopoulos, «Les mouvements anti-maçonniques dans l'espace hellénophone, de 1740 à nos jours : réactions orthodoxes, ecclésiastiques et laïques», *Acta Macionica* 9 (1999), 230-232 καὶ Ι. Λουκάς, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς μασονίας καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία*, Ἀθήνα 1991, σ. 40-43. Εὐχαριστῶ τὸν συνάδελφο Thierry Zarcone ποὺ μοῦ ἔκανε γνωστὴ τὴν ὕπαρξη τοῦ ἄρθρου τοῦ Παπασταθόπουλου.

12. Ἴλια Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, *Ὁ τεκτονισμὸς στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ γραμματεία τοῦ 18ου αἰώνα. Οἱ γερμανόφωνες μαρτυρίες*, Ἀθήνα 2010, σ. 141-142 σημ. 33.

χειρόγραφες ἢ ἔντυπες, ἀγγλικὲς τεκτονικὲς «κατηχήσεις» (*catechisms*) –διαλεκτικὰ κείμενα μὲ ἐρωταποκρίσεις– δὲν ἀποτελοῦν τυπικά· ἐνῶ ἕνα ἀχρονολόγητο χειρόγραφο γαλλικὸ τεκτονικὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ τυπικό, εἶναι μεταγενέστερο τοῦ 1745.[13] Κατὰ συνέπεια, τὸ ἀφηγηματικὸ κείμενο ποὺ μᾶς παραδίδουν οἱ κώδικες τοῦ Δαπόντε καὶ τοῦ Καλλινίκου δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἑλληνικὸ τεκτονικὸ τυπικὸ οὔτε μετάφραση ἀγγλικοῦ τεκτονικοῦ τυπικοῦ.

Ὁ ἱστορικὸς Pierre-Yves Beaurepaire, μὲ ὅσα ἀναφέρει στὸ ἀκόλουθο παράθεμα, μᾶς ἐπιτρέπει ἐντέλει, ὄχι μόνο νὰ προσεγγίσουμε τὰ ξένα πρότυπα τοῦ ἐν λόγω ἑλληνικοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ νὰ κατανοήσουμε τὸν χαρακτήρα καὶ τὴ χρήση του:

> «Parmi les ouvrages qui traitent de la Franc-maçonnerie au XVIIIe siècle, le genre de la divulgation s'impose très rapidement avec des ouvrages phares comme la *Masonry Dissected* de Prichard de 1730, dont une traduction française circule avant 1743, et le *Secret de l'ordre des francs-maçons* de l'abbé Pérau, publié en 1745. Ces ouvrages de divulgation ont paradoxalement joué un rôle essentiel dans le développement de l'Ordre maçonnique. Dépourvus de privilèges royaux, mais bénéficiant d'une large diffusion, traductions, éditions partielles et plagiats abondent, ils ont fait connaître l'Ordre à des milliers de profanes, dont nombre sollicitèrent ensuite leur réception, et ils ont surtout permis de garder la trace écrite des catéchismes maçonniques et des rituels de réception, quand la règle primitive de la transmission orale et de l'apprentissage par cœur des catéchismes entraînait nécessairement leur altération involontaire voir leur perte, dès lors que la chaîne de la mémoire orale était rompue. C'est ainsi qu'on utilise couramment au XVIIIe siècle les livres de Prichard et de Pérau, pour procéder aux réceptions aux trois premiers grades.»[14]

Ἀνάμεσα στὰ ἔργα αὐτὰ (*divulgations*, *exposures*), λοιπόν, ποὺ κοινοποιοῦσαν στοὺς «ἀμύητους» (*profanes*) τὸ τελετουργικὸ μύησης στὸν τεκτονισμό, τὸ ὁποῖο ἀρχικὰ μεταδιδόταν προφορικά, θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσει κανεὶς τὰ ξένα πρότυπα τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, πράγμα ποὺ

---

13. A. Bernheim, «Le plus ancien rituel maçonnique manuscrit français ?», *Masonica* 2 (1992), 1-31 (ἀναδημοσίευση στὴν ἱστοσελίδα http://www.freemasons-freemasonry.com/masonica_GRA_bernheim01.html).

14. P.-Y. Beaurepaire, *La République universelle des francs-maçons. De Newton à Metternich*, Rennes 1999, σ. 14-15.

ἐπισήμανε καὶ ἡ Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, παρατηρώντας ἐπίσης τὸ ἑξῆς: «Μία πρόχειρη σύγκριση ἔδειξε ὅτι το σωζόμενο ελληνικό τυπικό παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με το τυπικό που περιγράφει ο Pérau στο έργο του».[15] Τὸ ἔργο *Le secret des francs-maçons* τοῦ γάλλου ἀββᾶ Gabriel-Louis Calabre Pérau, τὸ ὁποῖο πρωτοεκδόθηκε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1744 καὶ γνώρισε ἔκτοτε πολλὲς ἐκδόσεις, μεταφράσεις καὶ ἀντιγραφές, περιγράφει πράγματι τὸ τελετουργικὸ μύησης στὸν τεκτονισμό, λίγο ἢ πολύ, ὅπως περιγράφεται καὶ στὸ ἑλληνικὸ κείμενο· ἀλλὰ ὁ Pérau, στὸ συγκεκριμένο σημεῖο τοῦ ἔργου του, ἀντέγραψε ἕνα παλαιότερο κείμενο τὸ ὁποῖο εἶναι γνωστὸ στὴν ἱστοριογραφία ὡς «τὸ φυλλάδιο τοῦ Hérault» ἢ «τὸ τυπικὸ τοῦ Hérault». Τὸ κείμενο αὐτό, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ παλαιότερο γνωστὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενο κοινοποί-

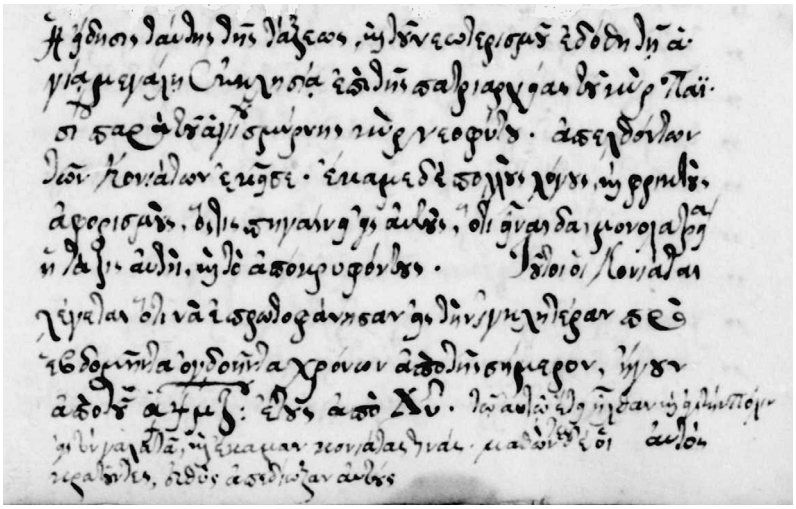

Μονὴ Ξηροποτάμου, χφ 255, φ. 251β (τμῆμα)

15. Ἴλια Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, *Ο τεκτονισμὸς*..., ὅ.π., σ. 141-142 σημ. 33. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ διευκρινιστεῖ ἐδῶ τὸ ἑξῆς: Ἡ Ἴλια Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister θεωρεῖ τὸ ἔργο τοῦ ἀββᾶ Pérau, ὅπως καὶ τοῦ Prichard, ἀντιτεκτονικὸ ἔργο. Τὰ συγκεκριμένα ἔργα δὲν στρέφονταν ἐναντίον τῶν τεκτόνων, ἁπλῶς κοινοποιοῦσαν τὶς κατηχήσεις καὶ τὰ τελετουργικά τους· γι' αὐτὸ τὸν λόγο καὶ ὁ P.-Y. Beaurepaire τὰ χαρακτηρίζει, στὸ ἀπόσπασμα ποὺ παρατέθηκε, ὡς «ouvrages de divulgation». Βλ. ἐπίσης τὸ λῆμμα «Livre» τοῦ ἴδιου συγγραφέα στὸ E. Saunier (ἐπιμ.), *Encyclopédie de la Franc-maçonnerie*, Παρίσι 2000, σ. 504-507.

ησης μυστικῶν τοῦ τεκτονισμοῦ, συντάχθηκε ἀπὸ τὸν γάλλο ἀνώτατο ἀξιωματικὸ τῆς ἀστυνομίας (*Lieutenant général de police*) René Hérault καὶ δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ μεταξὺ τῆς 13ης καὶ τῆς 16ης Δεκεμβρίου 1737· τοὺς ἑπόμενους μῆνες, αὐτὴ ἡ ἀρχικὰ ὑπηρεσιακοῦ χαρακτήρα ἔκθεση τοῦ Hérault κυκλοφόρησε χειρόγραφα ἢ ἀναδημοσιεύτηκε, συχνὰ ἐλαφρῶς παραλλαγμένη, σὲ ἐφημερίδες καὶ βιβλία διαφόρων χωρῶν καὶ σὲ πολλὲς γλῶσσες.[16] Μιὰ ἀντιπαραβολὴ τοῦ κειμένου αὐτοῦ καὶ τῶν δύο ἑλληνικῶν παραλλαγῶν ἔχει ἤδη γίνει ἀπὸ τὸν τέκτονα Α. Χ. Ριζόπουλο[17] καὶ ἀποδεικνύει, τελικά, ὅτι τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ἀποτελεῖ μετάφραση κάποιας χειρόγραφης ἢ ἐκδομένης παραλλαγῆς τῆς ἔκθεσης τοῦ Hérault, προφανῶς ἰταλικῆς, ἀφοῦ ἡ παραλλαγὴ στὸν κώδικα τοῦ Καλλινίκου ἔχει ἔντονα ἰταλικὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα. Ἐπιπλέον, ἡ ἴδια ἀντιπαραβολὴ ἀποσαφηνίζει τὴ σχέση τῶν δύο παραλλαγῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, πράγμα ποὺ παρέβλεψε ὁ Ριζόπουλος· συγκεκριμένα ἐπιβεβαιώνει τὴ διαπίστωση τοῦ Α. Ἀγγέλου ὅτι ἡ μορφὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου στὸν κώδικα τοῦ Καλλινίκου εἶναι πλησιέστερη στὸ γαλλικὸ πρότυπο. Ἂς δοῦμε τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα:

---

16. H. Amblaine [=A. Bernheim], «Masonic Cathechisms and Exposures», *Ars Quatuor Coronatorum* 106 (1993), 141-153 (ἀναδημοσίευση στὴν ἱστοσελίδα http://www.freemasons-freemasonry.com/bernheim8.html). Γιὰ τὴ χειρόγραφη κυκλοφορία τοῦ κειμένου βλ. J. A. M. Snoek, «A Manuscript Version of Hérault's Ritual», στὸ R. Caron – J. Godwin – W. J. Hanegraaff – J.-L. Vieillard–Baron (ἐπιμ.), *Ésotérisme, gnoses & imaginaire symbolique : Mélanges offerts à Antoine Faivre* [Gnostica, ἀρ. 3], Leuven 2001, σ. 507-521. Τὴν ἔκθεση τοῦ Hérault ἀντέγραψε καὶ ὁ ἱππότης Valerio di Muzio di Angelliere Alticozzi, σωματοφύλακας τοῦ μεγάλου δούκα τῆς Τοσκάνης, στὸ ἔργο του *Relazione della Compagnia de' Liberi Muratori*, τὸ ὁποῖο δημοσιεύτηκε τὸ 1746 στὴ Νάπολη καὶ ἀποτελεῖ τὴν παλαιότερη ἔκδοση στὴν ἰταλικὴ γλώσσα ποὺ κοινοποιοῦσε τὰ μυστικὰ τῶν τεκτόνων· βλ. τὴ σύγχρονη ἐπανέκδοση τοῦ ἔργου: Valerio Angiolieri Alticozzi, *Relazione della Compagnia de' Liberi Muratori* [Biblioteca Massonica – Fonti, ἀρ. 4], Foggia 1992, σ. 13-14 (πρόλογος τοῦ S. Mennini γιὰ τὴ σημασία τοῦ ἔργου), 30 κ.ἑ. (περιγραφὴ τοῦ τελετουργικοῦ μύησης).

17. Α. Χ. Ριζόπουλος, *Ἑλληνικὸ Τεκτονικὸ Ἐγχειρίδιο*, Ἀθήνα [3]2011 (α' ἔκδοση: 2002), σ. 51-52, 210-215 (ἀντιπαραβολὴ τῶν κειμένων). Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Ριζόπουλος ἀναφέρει τὸ κείμενο τοῦ Hérault ὡς «τὸ φυλλάδιο *Réception d'un Frey=Maçon*» καὶ δὲν κάνει λόγο γιὰ τὸν συγγραφέα τοῦ φυλλαδίου (προφανῶς τὸ θεωρεῖ ἀνώνυμο)· ὅπως ὅμως γράφει ὁ A. Bernheim («Masonic Cathechisms...», ὅ.π.), δὲν εἶναι ὀρθὸ τὸ φυλλάδιο τοῦ Hérault νὰ ἀναφέρεται μὲ τὸν τίτλο *Réception d'un Frey=Maçon*, διότι ὁ τίτλος αὐτὸς ἐκφράζει μόνο «one of the many slightly different printed versions of the publication ordered by Herault in December 1737».

Hérault	κώδικας Καλλινίκου	κώδικας Δαπόντε
α) «On le deppouille de tous les Métaux & Joyaux qu'il peut avoir sur lui, comme Boucles, Boutons, Bagues, Boetes &c.»	α) «Μετὰ ταῦτα εὐγάζωντάς του κάθε εἶδος μετάλλου καὶ λίθων πολυτελῶν, φίμπιαις, δηλ. κουμπία, ταμπακέρα, δακτυλίδια καὶ τὰ παραπλήσια (…)»	α) «Ἔπειτα τοῦ ἀφαιρεῖται κάθε λογῆς μέταλλον, λίθοι πολύτιμοι καὶ τὰ ἑξῆς·»
β) «Après quoi le Parrain laisse dans la Chambre obscure son Filleul, & va frapper trois fois à la Porte de la Chambre de Réception où le Vénérable Grand Maître est avec le Gros du Corps. Le dit Grand Maître répond de dedans par trois autres Coups, & fait ouvrir la Porte. Alors le Parrain dit : Il se présente un Gentilhomme, Nommé, un Tel : qui demande à être Reçu (Nota qu'il y a en dehors & en dedans, de la Grande Chambre de Réception, quelques Frères Surveillans, l'Epée nue en main, pour écarter les Profanes).»	β) «Καὶ μετὰ ταῦτα κρούει ὁ ρεθεὶς ἀνάδοχος, ὃς καὶ ὁδηγός, τὴν θύραν τρεῖς, λέγωντας ὅτι εἶς εὐγενικῶς παρεστάθη διὰ νὰ προσδεχθῇ εἰς τὴν συντροφίαν. (Ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν αὐτῆς τῆς κάμερας εἶναι ἕτοιμοι συναδελφοὶ μὲ τὰ σπαθία γυμνὰ εἰς τὰς χεῖρας, ὁποῦ τὴν φυλάττουσιν ἀπὸ κάθε ρῦπον).»	β) «Περνῶντας οὗτος ὁ καιρός, ἐρωτᾶται τρεῖς φοραῖς περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ βαπτίσματος. Ἔσω καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ σπῆτι εἶναι οἱ συναδελφοὶ μὲ σπαθὶ γυμνὸν εἰς τὰς χεῖρας, φυλάττοντές τον ἀπὸ κάθε ἀκαθαρσίαν.»
γ) «Le Grand Maître dit : faites lui voir le Jour, il y a assez longtems, qu'il en est privé. Dans cet instant on lui débande les yeux ;»	γ) «(…) προστάζει νὰ τοῦ δοθῇ εὐκαιρία νὰ ἰδῇ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὑστερήθη διὰ ὀλίγον καιρόν. Καὶ εὐθὺς ξεδαίνοντές του τὰ μάτια (...)»	γ) «(…) καὶ ἔτζι προστάζει νὰ τοῦ λυθοῦν οἱ ὀφθαλμοί.»
δ) «Alors avant de remettre son Verre sur la Table, on le porte sur la Mamelle gauche ; puis sur la droite ensuitte en avant : Le tout par trois fois (…)»	δ) «καὶ κατεβάζωντάς το τὸ σφίγγουσι τρεῖς φοραῖς εἰς τὴν δεξιάν, ἀριστερὰν καὶ κορυφὴν τοῦ στήθους (...)»	δ) «καὶ βάζωντάς το κάτω καὶ ὕστερον πέρνωντάς το τὸ σφίγγουν εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ στήθους τρεῖς φοραῖς (…)»[18]

18. Βλ. Α. Χ. Ριζόπουλος, *Ἑλληνικὸ Τεκτονικὸ Ἐγχειρίδιο*, ὅ.π., σ. 210 (α), 210-211 (β), 212 (γ), 214 (δ).

Ὁ Ἀγγέλου, ἀντιπαραβάλλοντας τὶς δύο ἑλληνικὲς παραλλαγὲς τοῦ κειμένου, διαπίστωσε ἐπιπλέον ὅτι ὁ συντάκτης τῆς παραλλαγῆς ποὺ μᾶς παραδίδει ὁ κώδικας τοῦ Δαπόντε εἶχε ὑπόψη του τὴν ἄλλη παραλλαγὴ (τοῦ κώδικα τοῦ Καλλινίκου), διότι «ἐνῶ διαφέρουν τόσο λεκτικὰ τὰ δύο τυπικά, καὶ μόνο τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχουν καὶ στὰ δύο τρεῖς φράσεις ἀπόλυτα ταυτόσημες, πρέπει νὰ ἀποκλείσει τὸ ἐνδεχόμενο γιὰ μεταφραστικὴ σύμπτωση». Ἡ ἀντιπαραβολὴ τῶν ἑλληνικῶν παραλλαγῶν καὶ τοῦ γαλλικοῦ προτύπου μᾶς δείχνει, ἐπίσης, ὅτι ὁ συντάκτης τῆς δεύτερης παραλλαγῆς (τοῦ κώδικα τοῦ Δαπόντε) εἶχε στὰ χέρια του καὶ κάποιο ἄλλο, πλησιέστερο στὸ γαλλικὸ πρότυπο κείμενο, καθὼς μερικὲς φράσεις τοῦ προτύπου μεταφράζονται πιστὰ στὴν παραλλαγὴ αὐτή, ἐνῶ ἀποδίδονται λανθασμένα ἢ παραλείπονται στὴν πρώτη παραλλαγὴ (τοῦ κώδικα τοῦ Καλλινίκου). Οἱ πιὸ ἐνδεικτικὲς φράσεις εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

Hérault	κώδικας Δαπόντε	κώδικας Καλλινίκου
α) «Il n'a rien contre la Loy, contre la Religion, contre le Roi, ny contre les Mœurs (…)»	α) «(...) ὅμως διὰ νὰ μὴ λογιάσῃς ὅτι τὸ τοιοῦτον ἐνεργεῖται ἐναντίον τοῦ νόμου, πίστεώς τε καὶ τοῦ βασιλέως (...)»	α) «μὴν ἤθελες τὸ κρίνῃ ὅμως ἐναντίον τῆς γραφῆς, τῆς πίστεως καὶ βασιλέως (...)»
β) «(…) il pose la Main droitte sur l'Evangile (…)»	β) «(...) ἔχωντας τὸ δεξιόν του χέρι ἐπάνω εἰς τὸ Εὐαγγέλιον (...)»	β) «(…) τὴν δὲ ἀριστερὰν χεῖρα ἔχωντάς την ἐπάνω τοῦ Εὐαγγελίου (...)»
γ) «(…) on se met à Table ou l'on boit, avec la permission du V. G. M. à la Santé du nouveau Frère (…)»	γ) «Ἔπειτα, ἀδείᾳ τοῦ Πρωτομαΐστορος, κάθηνται εἰς τὴν τράπεζαν καὶ πίνουν εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ συναδελφοῦ.»	γ) «Μετέπειτα, καθήμενος μὲ ἄδειαν τοῦ μεγάλου διδασκάλου εἰς τὴν τράπεζαν διὰ νὰ πίῃ εἰς τὴν ὑγείαν τῶν συναδελφῶν (...)»
δ) «& on crie par trois fois, chacun, Vivat.»	δ) «(...) φωνάζωντας ὁμοῦ τρεῖς φοραῖς, ζήτω, ἤγουν βίβατ.»	δ) «φωνάζωντας μὲ ὑψηλὴν φωνὴν τὸ βίβα.»[19]

19. *Στὸ ἴδιο*, σ. 212 (α), 213 (β), 214 (γ, δ).

Ἡ πρόσληψη τοῦ τεκτονισμοῦ ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξο κλῆρο καὶ ἀπὸ τὸν Καλλίνικο

Ἡ ἀτεκμηρίωτη πληροφορία τοῦ Δ. Καλογερόπουλου ὅτι ἡ «Εἴδησις τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων» κυκλοφόρησε τὸ 1745, σὲ ἔντυπη μορφή, στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁδήγησε τὸν Α. Ἀγγέλου στὴν εἰκασία «ὅτι τὸ ἔντυπο αὐτὸ ἐχρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Δαπόντε», καθὼς μάλιστα ὁ σκοπελίτης λόγιος «στὴν συγκεκριμένη αὐτὴν ἐποχὴ ἐζοῦσε στὴν Πόλη»· καὶ ἐπειδὴ τὸ δεύτερο «τυπικὸ» σώθηκε στὰ κατάλοιπα τοῦ πατριάρχη Καλλινίκου, «εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ συμπεράνουμε», προσθέτει ὁ Ἀγγέλου, «ὅτι ἔχει καὶ αὐτὸ τὴν ἴδια προέλευση μὲ τὸ πρῶτο, δηλαδὴ τὴν Κωνσταντινούπολη». Ὡστόσο, ὁ Ἀγγέλου, στὸ σημεῖο αὐτό, παραβλέπει μία προηγούμενη, διαφορετικὴ διαπίστωσή του: Ἕνα ἀντίγραφο τοῦ «τυπικοῦ», στὴν ἴδια μορφὴ μὲ ἐκείνη στὴν ὁποία μᾶς τὸ παραδίδει ὁ Δαπόντες, σώζεται στὸν ὑπ' ἀριθμὸν 1 κώδικα τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Βυτίνας, ὁ ὁποῖος, «ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του, ἔχει προέλευση ἀπὸ τὶς Ἡγεμονίες καὶ περιλαμβάνει ἀρκετὰ ἔργα τοῦ Δαπόντε».[20] Ἂν θεωρήσουμε δεδομένη τὴ σχέση τῶν δύο ἑλληνικῶν παραλλαγῶν (σύμφωνα μὲ τὴ διαπίστωση τοῦ Ἀγγέλου) καί, ἐπίσης, λάβουμε ὑπόψη μας τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Δαπόντες εἶχε ἤδη στὰ χέρια του τὸ κείμενο τὸ 1747 (σύμφωνα μὲ τὴν «ἐνθύμησή» του), ἡ προέλευση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες φαίνεται περισσότερο πιθανὴ γιὰ τοὺς ἑξῆς λόγους: α) Κατὰ τὴν τετραετία 1744-1748, ὁ Καλλίνικος διετέλεσε μητροπολίτης Προϊλάβου καὶ βρισκόταν στὴ Βράιλα·[21] β) ὁ Δαπόντες ζοῦσε ἐπίσης στὴ Μολδοβλαχία καὶ ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη γύρω στὶς 27 Μαρτίου/7 Ἀπριλίου 1747, ὅπου, ὅμως, συνελήφθη ἀμέσως καὶ φυλακίστηκε γιὰ εἴκοσι μῆνες·[22] γ) οἱ

20. Βλ. ἀντίστοιχα Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὅ.π., σ. 223-224, 183-184 σημ. 4. Ὁ Γ. Κεχαγιόγλου («Ἀνέκδοτα στοιχεῖα γιὰ τὸν Καισάριο Δαπόντε ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Βυτίνας ἀριθ. 1», *Ὁ Ἐρανιστὴς* 18 (1986), 36-37) διαπιστώνει ἐπίσης ὅτι ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ κώδικα αὐτοῦ ὁδηγοῦν στὰ χρόνια τῆς πρώτης διαμονῆς τοῦ Κ. Δαπόντε στὴ Μολδοβλαχία (1731-1746).

21. Βλ. ἰδιαίτερα Α. Δ. Χρυσοβέργης, *Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικος ὁ Γ' ὁ ἐκ Ζαγορᾶς (1757)*, Ζαγορὰ 1995, σ. 51-60. Τὴν προέλευση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες θεωρεῖ πιθανὴ καὶ ἡ Ἴλια Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister (*Ὁ τεκτονισμὸς*..., ὅ.π., σ. 141 σημ. 33).

22. Γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς ζωῆς τοῦ Κ. Δαπόντε ἀναλυτικὰ βλ. Μάχη Παΐζη–Ἀποστολοπούλου, *Ἕλληνες λόγιοι τοῦ 18ου αἰώνα ἀφανεῖς, ἄσημοι καὶ διάσημοι σὲ διασταυρούμενες τροχιὲς* [ΚΝΕ/ΕΙΕ, ἀρ. 96], Ἀθήνα 2007, σ. 113-133.

δύο ἄνδρες συνδέονταν μὲ μακροχρόνια φιλία, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχὴ θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὴν περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ζοῦσαν στὶς Ἡγεμονίες. Τὸ τελευταῖο γεγονός, καὶ ἰδιαίτερα τὸ ὅτι ὁ Καλλίνικος καὶ ὁ Δαπόντες ἀντάλλασσαν μεταξύ τους βιβλία,[23] φαίνεται νὰ ἐξηγεῖ καὶ τὴν καταχώριση τῆς «Εἰδήσεως τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων» στοὺς κώδικες τῶν δύο λογίων. Ἂν ἡ προηγούμενη ὑπόθεση ἰσχύει, τότε ἡ διαφορετικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου, στὴ δεύτερη σωζόμενη παραλλαγή του, εἶναι ἔργο τοῦ Δαπόντε, μὲ βάση τόσο τὴν παραλλαγὴ τοῦ Καλλινίκου ὅσο καὶ κάποια ἄλλη, πλησιέστερη στὸ γαλλικὸ πρότυπο. Ἄλλωστε, τὸ ἴδιο ἔπραξε ὁ σκοπελίτης λόγιος καὶ στὴν περίπτωση ἑνὸς ἄλλου κειμένου: Ὁ Δαπόντες, γράφοντας τὸ ἔργο του *Κατάλογος ἱστορικός*, «εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν» τὸ ἔργο τοῦ Καλλινίκου *Κατάλογος σοφῶν τινῶν τοῦ νῦν αἰῶνος*.[24]

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τόπο προέλευσης τῆς «Εἰδήσεως τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων», θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται βέβαιο ὅτι ὁ Καλλίνικος γνώριζε τὴν ὕπαρξη καὶ τὴ δράση τῶν τεκτόνων πολὺ πρὶν γίνει οἰκουμενικὸς πατριάρχης (16 Ἰανουαρίου-22 Ἰουλίου 1757). Τὸ ζήτημα τῆς διάδοσης τῶν τεκτονικῶν ἰδεῶν φαίνεται νὰ ἀπασχολοῦσε ἔντονα τοὺς ὀρθόδοξους ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους καθ' ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο· πέρα ἀπὸ τὴν ἔκδοση πατριαρχικοῦ γράμματος καταδίκης τοῦ τεκτονισμοῦ, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τρίτης πατριαρχίας τοῦ Παϊσίου Β′ (1744-1748), ἐκδόσεις κληρικῶν τῶν ἀρχῶν τῆς ἑπόμενης δεκαετίας ἀποδοκίμαζαν ἔντονα τὴ ραγδαία ἐξάπλωση τῶν τεκτονικῶν ἰδεῶν. «Οἱ Πρόδρομοι τοῦ Ἀντιχρίστου ἐσηκώθησαν, ἤγουν οἱ Φραγμασώνιδες», ἀναφέρει χαρακτηριστικά, μεταξὺ ἄλλων, ἡ *Σύνοψις νέα βιβλίου νομικοῦ καὶ περὶ*

---

23. Κ. Καλλιανός, «Οἱ Ζαγοριανοὶ Καλλίνικος ὁ Δ′ καὶ Κων/νος Ξυπόλυτος καὶ οἱ φιλικές τους σχέσεις μὲ τὸν Καισάριο Δαπόντε», *Λιμνιώνας* 6 (ἄνοιξη 1994), 94-97. Πβ. Α. Δ. Χρυσοβέργης, *Οἱ θεολογικὲς κατευθύνσεις τοῦ πατριάρχη Καλλινίκου Γ′ (1713-1791) καὶ τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του. Μὲ βάση τὴν ἐπιστολογραφία του*, διδακτορικὴ διατριβή, Τμῆμα Θεολογίας, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 173-174 καὶ Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλινίκου Γ′ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Τὰ κατὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξορίαν ἐπισυμβάντα καὶ ἔμμετροι ἐπιστολαί*, Ἀθήνα 2004, σ. 45-46 σημ. 20.

24. Κ. Ι. Δυοβουνιώτης, *Καλλίνικος Γ′. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως*, Ἀθήνα 1915 (ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ π. *Ἱερὸς Σύνδεσμος* μὲ συνεχὴ σελιδαρίθμηση), σ. 57-61. Πβ. τὶς προσαρμογὲς ποὺ ἐπέφερε ὁ Δαπόντες καὶ στὴν *Ἱστορία τῶν συμβάντων* τοῦ Δ. Ραμαδάνη (Μάχη Παΐζη–Ἀποστολοπούλου, *Ἕλληνες λόγιοι...*, ὅ.π., σ. 87-98).

ἐξομολογήσεως τοῦ Ἱσπαναίου (Βενετία 1753).[25] Τὴν ἑπόμενη χρονιά, ἐκδόθηκε στὴν ἴδια πόλη, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Ἐφραὶμ τοῦ Ἀθηναίου, τὸ ἔργο *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ ἐκφωνηθεῖσα παρὰ τοῦ ποτὲ Ἱεροδιδασκάλου Μακαρίου χρηματίσαντος καθηγεμόνος τοῦ κατὰ τὴν Πάτμον νῆσον Ἑλληνομουσίου*.[26] Ὁ Ἐφραίμ, μετέπειτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων (1766-1771), ὑπηρετοῦσε τότε στὴν ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου ὡς διδάσκαλος τῆς σχολῆς καὶ ἱεροκήρυκας·[27] σὲ ἕνα κήρυγμά του μὲ τὸν τίτλο «Λόγος εἰς τὸ γενέσιον τῆς Θεομήτορος», τὸ ὁποῖο δημοσιεύτηκε στὸ τέλος τῆς *Εὐαγγελικῆς Σάλπιγγος* καὶ «δείχνει τὴν κακοδοξίαν τῶν Δυτικῶν περὶ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας τῆς Θεοτόκου»,[28] ὁ Ἐφραὶμ ἀσκεῖ δριμεία κριτικὴ καὶ στὸν τεκτονισμό. Ἡ μαρτυρία αὐτή, ἐκτενέστερη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Ἱσπαναίου, παρόλο ποὺ ἔχει ἀποθησαυριστεῖ ἤδη ἀπὸ τὸ 1912 (παρατίθεται μόνο σὲ γαλλικὴ μετάφραση), δὲν ἐπανῆλθε στὴν ἱστοριογραφικὴ ἐπιφάνεια·[29] εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὴ καθώς, ὅπως θὰ

---

25. Κ. Γ. Πιτσάκης, «Μία νεοελληνικὴ Epitome Canonum Aucta: Ἰωάννου ἢ Παρθενίου Ἱσπαναίου, "Σύνοψις Νέα Βιβλίου Νομικοῦ καὶ Περὶ Ἐξομολογήσεως" (1753)», στὸ S. Troianos (ἐπιμ.), *Analecta Atheniensia ad ius byzantinum spectantia*, I [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte Athener Reihe, ἀρ. 10], Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1997, σ. 219. Βλ. καὶ Ἴλια Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, *Ὁ τεκτονισμὸς...*, ὅ.π., σ. 28. Γιὰ τὴν πατρότητα τοῦ ἔργου βλ. ἐπίσης Κ. Γ. Πιτσάκης, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις γιὰ τὸν "Ἰατροφιλόσοφο" καὶ κανονολόγο Ἰωάννη Ἱσπαναῖο († Ζάκυνθος 1770)», στὸν χαριστήριο τόμο *Φιόρα Τιμῆς γιὰ τὸν Μητροπολίτη Ζακύνθου Χρυσόστομο Β΄ Συνετό*, Ζάκυνθος 2009, σ. 791 κ.ἑ.

26. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἐπανεκδόθηκε ἀργότερα δύο φορές, τὸ 1758 καὶ τὸ 1765, στὴ Λειψία.

27. Γιὰ τὸν Ἐφραὶμ τὸν Ἀθηναῖο βλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Κυπριακὴ λογιοσύνη 1571-1878. Προσωπογραφικὴ Θεώρηση* [Πηγὲς καὶ Μελέτες τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας, ἀρ. 43], Λευκωσία 2002, σ. 135-139.

28. Ἐφραὶμ ὁ ἐξ Ἀθηνῶν (ἐπιμ.), *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ ἐκφωνηθεῖσα παρὰ τοῦ ποτὲ Ἱεροδιδασκάλου Μακαρίου χρηματίσαντος καθηγεμόνος τοῦ κατὰ τὴν Πάτμον νῆσον Ἑλληνομουσίου*, Ἀμστερνταμ [=Βενετία] 1754, σ. ις΄. Γιὰ τὸν πραγματικὸ τόπο ἔκδοσης τοῦ ἔργου βλ. E. Legrand, *Bibliographie hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle*, τ. 1, Παρίσι 1918, σ. 432.

29. Βλ. E. Nésiotès, «La Franc-maçonnerie et l'Église grecque», *Échos d'Orient* 15 (1912), 336-337, ὅπου ὅμως ὁ συντάκτης τοῦ ἄρθρου δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζει τὶς δύο πρῶτες ἐκδόσεις τῆς *Εὐαγγελικῆς Σάλπιγγος*, καθὼς χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκδοση τοῦ 1765. Στὸ ἄρθρο αὐτὸ δὲν παραπέμπει καμιὰ ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες βασικὲς μελέτες γιὰ τὴ διάδοση τοῦ τεκτονισμοῦ στὸν ἑλληνόφωνο χῶρο.

δοῦμε, ἀποσαφηνίζει τὸ ζήτημα τῆς πρόσληψης τοῦ τεκτονισμοῦ ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξο κλῆρο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πρώιμης αὐτῆς περιόδου, ὅπου οἱ μαρτυρίες σπανίζουν. Συγκεκριμένα, ὁ Ἐφραίμ, σχολιάζοντας τὰ λεγόμενα ἑνὸς ἀνώνυμου «νεωτερίζοντος Λατίνου», γράφει:

> «Καὶ γὰρ αὐτὴ ἡ νέα ἄπιστος πίστις, ἔχει θεμέλιον τὸ αὐτεξούσιον, τὸ θέλημά του φρονεῖ δόγμα, ἐκεῖνος ὁ νέος ἀσεβής, διὰ τοῦτο καὶ Ἑβραίους καὶ Ὀθωμανούς, καὶ Καλβίνους, καὶ Ἀρμενίους, καὶ Λατίνους δέχεται, καὶ αὐτοὺς ἀκόμι τοὺς ἀθέους. Καὶ ἀγκαλὰ ἀπὸ φόβον νὰ λέγουν οἱ Φαρμασόνες, οὐδὲν ἐναντίον βασιλεῦσιν, οὐδὲν ἐναντίον θρησκείᾳ, πλὴν οὔτε ἐξουσίαν στέργουν, οὔτε Ἐκκλησίαν δέχονται, οὔτε γραφὴν πιστεύουσι. Διατὶ ἐμποδίζεται τὸ αὐτεξούσιόν τους, κόπτεται μὲ τοὺς νόμους τὸ θέλημά τους. Ἡ κορωνὶς τῆς κακίας τούτων εἶναι κρύφιος, ἐπειδὴ ἡ δυσσεβὴς αὐτῶν Ἐπικούριος πίστις, ὡς μυστήριον μέγα φυλάττεται ἄγνωστον εἰς ἄλλους καὶ εἰς πολλοὺς αὐτῶν, ὀλίγοι γὰρ οἴδασι τὰ βάθη τῆς μιαρίας αὐτῶν, πλήθη τούτων ὅμως ἄπειρα πανταχοῦ τῆς Δύσεως, οἱ πλείονες διὰ περιέργειαν ἀπατώμενοι, καὶ ἴσως ὁ τοιαῦτα λέγων Λατίνος, νὰ εἶναι γόνος τῆς νέας ἀπίστου τῶν Φαρμασόνων πίστεως.»[30]

Τὸ προηγούμενο ἀπόσπασμα γίνεται περισσότερο κατανοητὸ ἂν λάβει κανεὶς ὑπόψη του τὰ ἑξῆς: Ἡ *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ* περιλαμβάνει ὁμιλίες τοῦ Μακαρίου Καλογερᾶ, ἱδρυτῆ καὶ διδασκάλου τῆς Πατμιάδας σχολῆς, καὶ κλείνει μὲ τὸν «Λόγον εἰς τὸ γενέσιον τῆς Θεομήτορος» τοῦ μαθητῆ του, Ἐφραὶμ τοῦ Ἀθηναίου. Ὁ ἐπιμελητὴς τοῦ ἔργου, ἐξηγώντας στοὺς ἀναγνῶστες τοὺς λόγους ποὺ ἐπέβαλλαν τὴν ἔκδοση τῶν κειμένων τοῦ πάτμιου ἱεροδιακόνου, ἀναφέρεται στὸ «αἱρετικὸ» δόγμα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ δράση της, μέσω τῶν Ἰησουιτῶν μισιοναρίων, στὴν ὀθωμανικὴ Ἀνατολή. Ἔτσι, «ἵνα μὴ διαδόσιμον γένηται τὸ κακόν», γράφει στὴ συνέχεια ὁ Ἐφραίμ,

> «ἐκινήθην ἐκδοῦναι εἰς τύπον, μετὰ ἠθικῶν τινων λόγων τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου Κυροῦ Μακαρίου, καί τινας κατὰ Λατίνων, πρὸς θεατρισμὸν ἐκείνων, καὶ τὴν ὀρθοδόξων ὠφέλειαν. Ἀγκαλὰ κατὰ Λατίνων ἀρκετὰ ἔχομεν συγγράμματα. Οἷον τοῦ Κορρέσιου, τοῦ Νεκταρίου, τοῦ Δοσιθέου, καὶ ἄλλων πολλῶν, μόνοις ὅμως τοῖς σπουδαίοις γνωστά· τὰ δὲ τοῦ παμμάκαρος Μακαρίου ὡς ἐν εἴδει λόγων (...) πᾶσι χρήσιμα, διὰ τὸ ἁπλούστερα εἶναι.»[31]

---

30. Ἐφραὶμ ὁ ἐξ Ἀθηνῶν (ἐπιμ.), *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*..., ὅ.π., σ. 658.

31. *Στὸ ἴδιο*, σ. θ΄. Γιὰ τὸ ἴδιο ἔργο γενικὰ βλ. G. Podskalsky, *Ἡ ἑλληνικὴ θεολογία ἐπὶ Τουρκοκρατίας. 1453-1821. Ἡ Ὀρθοδοξία στὴ σφαίρα ἐπιρροῆς τῶν*

Ἡ *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ* ἐκδίδεται σὲ μία περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία συγκλονίζεται ἀπὸ τὴν ἔριδα γιὰ τὸν ἀναβαπτισμὸ τῶν προσερχομένων στὴν Ὀρθοδοξία Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ἀρμενίων· καὶ ὁ ἐκδότης της δὲν ἀφήνει καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀναβαπτιστικὴ θέση ποὺ λαμβάνει στὰ γεγονότα: «Ἀντίχριστοι (οἱ Δυτικοί), ὡς ἐναντία τοῦ Χριστοῦ νομοθετοῦντες. Βαπτίζειν γὰρ ἐκείνου κελεύσαντος, οὗτοι μόνον ραντίζονται».[32] Καὶ συμβουλεύει ἐντέλει τοὺς ἀναγνῶστες του:

> «Ταῦτα εἰδότες ἀδελφοί μου τιμιώτατοι, δέξασθε εὐγνωμόνως τὴν βίβλον, καὶ ἐκ τῶν πανηγυρικῶν καὶ ἠθικῶν ἐκείνου (τοῦ Μακαρίου) λόγων ὠφελούμενοι, ἀναγινώσκετε καὶ τοὺς κατὰ τῶν δυτικῶν μετὰ πολλῆς προσοχῆς, φεύγοντες ἐκ τῆς δυτικῆς λύμης καὶ ὀφρύος ὡς ὑπὸ πυρός, καὶ τὰς ἐκείνων καινοτομίας ἀποστρεφόμενοι, ὡς ἡδονικάς, καὶ ἀλλοτρίας τῆς Εὐαγγελικῆς θεηγορίας.»[33]

Ἕναν χρόνο μετά, ὁ Ἐφραὶμ θὰ ἐκθέσει διεξοδικὰ τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀναβαπτισμοῦ ἄποψή του καὶ θὰ κατακρίνει καὶ πάλι τοὺς «πάντα καινοτομήσαντας Λατίνους», σὲ μία ἐπιστολιμαία διατριβὴ ποὺ ἀπηύθυνε πρὸς ἕναν ἀνώνυμο φίλο του.[34] Αὐτὸ εἶναι τὸ πλαίσιο στὸ ὁποῖο ἐγγράφεται καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Ἐφραὶμ γιὰ τὸν τεκτονισμό. Ἡ «νέα ἄπιστος πίστις» τῶν τεκτόνων δὲν ἀποτελεῖ, σύμφωνα μὲ αὐτόν, παρὰ μία ἀκόμη «καινοτομία» τῶν Δυτικῶν, μία «ἡδονικὴ καινοτομία» ποὺ «ἔχει θεμέλιον τὸ αὐτεξούσιον» καὶ «τὸ θέλημα φρονεῖ δόγμα», ἄρα καὶ μία «Ἐπικούριον πίστιν» καθὼς στὸν ἐπικουρισμὸ ἡ ἡδονὴ νοεῖται ὡς ὁ καρπὸς τῆς ἱκανοποίησης τῶν ψυχοσωματικῶν ἀναγκῶν.[35]

Τὴν ἴδια περίοδο ὁ Καλλίνικος εἶχε ἀναδειχθεῖ στὴν Κωνσταντι-

---

Δυτικῶν δογμάτων μετὰ τὴ Μεταρρύθμιση, μτφρ. Γ. Δ. Μεταλληνός, Ἀθήνα 2005, σ. 404-405.

32. Ἐφραὶμ ὁ ἐξ Ἀθηνῶν (ἐπιμ.), *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*..., ὅ.π., σ. η΄.

33. *Στὸ ἴδιο*, σ. ι΄-ια΄.

34. Μ. Παρανίκας, «Περὶ τοῦ κατὰ τὴν ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδα ἀναφανέντος ζητήματος τοῦ ἀναβαπτισμοῦ», *Ὁ Ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος* 10 (1875-1876), 36-38 (τὸ χωρίο, σ. 36). Παρ' ὅλα αὐτά, θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἐφραὶμ διατηροῦσε ἀλληλογραφία μὲ τὸν ἡγέτη τῆς ἀντιαναβαπτιστικῆς παράταξης, Καλλίνικο, καὶ θεωροῦσε ὅτι καμιὰ ἀπὸ τὶς δύο παρατάξεις στὴν ἔριδα γιὰ τὸν ἀναβαπτισμὸ δὲν ἔπραξε τὸ σωστό· βλ. Α. Δ. Χρυσοβέργης, *Οἱ θεολογικὲς κατευθύνσεις*..., ὅ.π., σ. 129-130.

35. Πβ. Π. Χ. Νοῦτσος, *Νεοελληνικὴ φιλοσοφία. Οἱ ἰδεολογικὲς διαστάσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν της προσεγγίσεων*, Ἀθήνα 1981, σ. 71-73.

νούπολη ἡγέτης τῆς ἀντιαναβαπτιστικῆς παράταξης, δηλαδὴ τῆς παράταξης ποὺ ἀναγνώριζε τὸ βάπτισμα τῶν ἑτερόδοξων χριστιανῶν· μάλιστα, τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο πρωτοεκδόθηκε ἡ *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*, τὸ 1754, οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Καλλινίκου ἐπιχείρησαν νὰ τὸν δηλητηριάσουν.[36] Σὲ ἔμμετρα ἔργα ποὺ γράφτηκαν τότε ἀπὸ τὸν Καλλίνικο ἐναντίον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Κυρίλλου Ε′ καὶ τῶν ἀναβαπτιστῶν, οἱ ὅροι «μουρατόροι», «μουρατόριδες», «φαρμασόνοι», «φαρμασόνιδες» καὶ «φουρμασόνιδες» ἐπιστρατεύονται γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν τοὺς ἐκπροσώπους καὶ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἀναβαπτιστικῆς παράταξης. Στὶς σχετικὲς ἀναφορὲς δύο στιχουργημάτων τὶς ὁποῖες ὁ Α. Ἀγγέλου παρουσίασε καὶ σχολίασε,[37] θὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ μία ἀκόμη, ποὺ διέφυγε τῆς προσοχῆς τῶν μελετητῶν καὶ βρίσκεται σὲ ἕνα ἄλλο ἔμμετρο, αὐτοβιογραφικὸ ἔργο τοῦ Καλλινίκου· συγκεκριμένα, ὁ ἔκπτωτος πατριάρχης, διηγούμενος τὸ ταξίδι του πρὸς τὸ Σινᾶ, τόπο τῆς ἐξορίας του, καὶ χαρακτηρίζοντας τοὺς διῶκτες του ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο, γράφει:

(...) *οἱ εἰς κακίαν ἀδελφοὶ καὶ εἰς πλεονεξίαν,*
οἱ σύμψηφοι εἰς τὰ κακὰ καὶ εἰς τὴν ἀθεΐαν,
ἡ ξυνωρὶς ἡ μιαρά, Ἡρώδης καὶ Πιλάτος,
Ἄννας καὶ Καϊάφας τε, Φάραλις καὶ Δονάτος,
οἱ τὴν ἀνθρώπων ἐντροπὴν τελείως ἀγνοοῦντες,
τὰς ἐντολὰς τὰς υἱϊκὰς καθόλου μὴν ψηφοῦντες,
οἱ Μακιαβέλη μαθηταὶ καὶ Μουρατόροι νέοι,
οἱ Ἐπικούρου ὀπαδοὶ καὶ τριοβολιμαῖοι,
οἱ τὴν Ἰούδα βέβαια νοσοῦντες ἀρρωστίαν,
οἱ Γιεζῆ ὁμόγνωμοι καὶ εἰς ἀχαριστίαν
ἐξάρχοντες, πρωτεύοντες εἰς τὴν παρανομίαν,
εἰς νόμων τὴν παράβασιν καὶ τὴν ἀψηφησίαν.[38]

Ἂν οἱ ἀναφορὲς τῶν ἄλλων στιχουργημάτων τοῦ Καλλινίκου

«δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διακρίνουμε μὲ ἀπόλυτη ἀσφάλεια ἐὰν οἱ λέξεις "μουρατόρος" καὶ "φαρμασόνος" χρησιμοποιοῦνται κυριολεκτικά, δηλαδὴ γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν συγκεκριμένα ἱστορικὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα

36. Εὐ. Σκουβαράς, «Στηλιτευτικὰ κείμενα τοῦ ΙΗ′ αἰῶνος (κατὰ τῶν ἀναβαπτιστῶν)», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 20 (1970), 85-88.

37. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὅ.π., σ. 184-185, 198-200, 225-228.

38. Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλινίκου Γ′ πατριάρχου...*, ὅ.π., σ. 115.

> ἦταν πράγματι μέλη τεκτονικῶν στοῶν, ἢ ἐὰν ἐπιστρατεύονται ἁπλῶς ὡς συνώνυμα τοῦ "ἀσεβὴς" καὶ "ἄθεος", γιὰ νὰ στιγματιστοῦν γενικὰ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Καλλινίκου καὶ τῶν ὁμοϊδεατῶν του»,[39]

οἱ προηγούμενοι στίχοι δὲν ἀφήνουν καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴ μεταφορικὴ χρήση τοῦ ὅρου «μουρατόρος». Ὁ ὅρος αὐτός, ὅπως καὶ ἐκεῖνος τοῦ «ἐπικούρειου» («οἱ Ἐπικούρου ὀπαδοί»),[40] εἶναι συνώνυμος τοῦ «ἄθεος».

Παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι στὴν ἔριδα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, καὶ οἱ δύο παρατάξεις ἐπιστρατεύουν τοὺς ὅρους «μουρατόρος», «φαρμασόνος» καὶ «ἐπικούρειος» γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν μεταφορικὰ τοὺς ἀντιπάλους τους. Τὸ ἴδιο θὰ συμβεῖ καὶ στὴν περὶ μνημοσύνων ἔριδα, ποὺ ξέσπασε στὸ Ἅγιον Ὄρος τὴν ἴδια δεκαετία (1754), καὶ συντάραξε ἐπανειλημμένα τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ ἑπόμενου αἰώνα· οἱ Κολλυβάδες θὰ ἀποκληθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τους «φαρμασόνοι» καὶ οἱ ἴδιοι θὰ τοὺς ἀποκαλέσουν «τῆς Ἐπικούρου ἀγέλης θρέμματα».[41] Ὁ τεκτονισμὸς δὲν φαίνεται νὰ ἀντιπροσώπευε, γιὰ τοὺς ὀρθόδοξους ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους τοῦ 18ου αἰώνα, τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἴδια «ἄπιστον πίστιν» ποὺ ἄλλοτε ὀνομαζόταν φιλοσοφία τοῦ Ἐπίκουρου ἢ τοῦ Machiavelli, τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ νέα, σύγχρονή τους ἐκδοχὴ τῆς ἀθεΐας· ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ, περιττὴ ἐκ πρώτης ὄψεως, χρήση τοῦ ἐπιθετικοῦ προσδιορισμοῦ «νέοι» γιὰ τοὺς τέκτονες, στὰ στιχουργήματα τοῦ Καλλινίκου: «τοὺς φαρμασόνιδες αἱρετικοὺς τοὺς νέους», «δόγματα τῶν νέων φαρμασόνων»,[42] «Μουρατόροι νέοι». Κατὰ συνέπεια, τὸ κοινωνικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἀντιπαράθεσης γιὰ τὸν ἀναβαπτισμὸ τῶν ἑτερόδοξων χριστιανῶν[43]

---

39. Ἴλια Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, *Ὁ τεκτονισμὸς*..., ὅ.π., σ. 30-31.

40. Πβ. ἐπίσης Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλινίκου Γ΄ πατριάρχου*..., ὅ.π., σ. 80 καὶ 516, ὅπου ὁ Καλλίνικος γράφει γιὰ τοὺς ἐχθρούς του: «οἱ ἐπικούριον ζωὴν διάγοντες» καὶ «δεύτερος Ἐπίκουρος, ἄθεος ὡς ἐκεῖνον».

41. Βλ. ἀντίστοιχα Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, *Ὁμολογία πίστεως ἤτοι Ἀπολογία δικαιοτάτη*..., Βενετία 1819, σ. 47 καὶ [Ἀθανάσιος ὁ Πάριος], *Χριστιανικὴ ἀπολογία*..., Λειψία 1800, σ. 16. Γιὰ τὴν πατρότητα τοῦ δεύτερου ἔργου βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «"Χριστιανικὴ ἀπολογία" (1798), "Ἀπολογία Χριστιανικὴ" (1800, 1805)», *Ὁ Ἐρανιστὴς* 23 (2001), 326-328.

42. Τὰ δύο αὐτὰ χωρία βλ. στὸ ἄρθρο τοῦ Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὅ.π., σ. 199, 226.

43. Γιὰ τὸ κοινωνικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἔριδας αὐτῆς βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, *Γιὰ τοὺς Φαναριῶτες. Δοκιμὲς ἑρμηνείας & Μικρὰ ἀναλυτικὰ* [ΚΝΕ/ΕΙΕ, ἀρ. 85], Ἀθήνα 2003, σ. 31-44.

δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἀντανακλᾶται καὶ στὴ χρήση τῶν ὅρων «μουρατόροι» καὶ «φαρμασόνοι»· κατὰ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἔριδες τῆς ἐποχῆς,[44] ὡς τέκτονες ἀποκαλοῦνται τόσο οἱ φορεῖς τοῦ νεωτερικοῦ πνεύματος ὅσο καὶ οἱ ὑπερσυντηρητικοὶ ὀπαδοὶ τῆς παράδοσης. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ δὲν συνάδει μὲ τὴν ὑπόθεση ποὺ διατύπωσε ὁ Α. Ἀγγέλου ὅτι «μὲ τὴν ἔριδα τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ βρισκόμαστε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν δρώντων προσώπων, στὸ κέντρο τῆς ἑλληνικῆς τεκτονικῆς δραστηριότητας».[45] Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς ἀνεπιφύλακτα εἶναι ὅτι ἡ χρήση τῶν ὅρων αὐτῶν στὰ στηλιτευτικὰ κείμενα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ μαρτυρεῖ τὴ διάδοση τότε τῶν τεκτονικῶν ἰδεῶν στὸν ὀθωμανικὸ χῶρο καὶ ὑποδηλώνει τὴ συνακόλουθη ἀνησυχία τοῦ ὀρθόδοξου κλήρου.

Τὰ κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα τοῦ Καλλινίκου καὶ τὸ «Ἀλφάβητο τῶν Μουρατόρων»

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου Ε′ (1752-1757), ἡ ἔριδα γιὰ τὸν ἀναβαπτισμὸ ἔλαβε σταδιακὰ χαρακτήρα πολεμικῆς ἀντιπαράθεσης καὶ κατέληξε στὴν καταδίωξη τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀντιαναβαπτιστικῆς παράταξης. Ὁ Καλλίνικος καὶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς τῶν ἀντικυριλλικῶν κειμένων δὲν μποροῦσαν πιὰ νὰ κινοῦνται ἐλεύθερα στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ κρύβονταν σὲ σπίτια φίλων τους· κυκλοφοροῦσαν τὰ χειρόγραφα στηλιτευτικὰ ἔργα τους ἀνώνυμα, ἢ ἀπέκρυπταν τὴν ταυτότητά τους χρησιμοποιώντας ψευδώνυμα, «ἀριθμαλφαβητικὰ σύμβολα» (ὅπως τὰ ὀνομάζει ὁ Εὐ. Σκουβαρὰς) ἢ κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα.[46] Πρὶν ἐξεταστεῖ τὸ ζήτημα τῶν κρυπτογραφικῶν ἀλφαβήτων, θὰ πρέπει νὰ διευκρινιστεῖ ὅτι τὰ «ἀριθμαλφαβητικὰ σύμβολα» ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ βασίζονται σὲ μία γνωστή, ἤδη ἀπὸ τὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια, ἀριθμοσοφικὴ τεχνικὴ (*ἰσόψηφον*), ἡ ὁποία ἀργότερα θὰ ὀνομαστεῖ ἀπὸ τοὺς καμπαλιστὲς *gematria*· συγκεκριμένα, μὲ τὴν τεχνικὴ αὐτή,

---

44. Γιὰ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἔριδες τῆς ἐποχῆς συνοπτικὰ βλ. Χ. Πατρινέλης, «Θρησκευτικὲς ἔριδες καὶ ἀμφισβητήσεις», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. 11, *Ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπὸ ξένη κυριαρχία (περίοδος 1669-1821). Τουρκοκρατία – Λατινοκρατία*, Ἀθήνα 1975, σ. 130-133.

45. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὅ.π., σ. 226. Βλ. ἐπίσης Κ. Γ. Πιτσάκης, «Μία νεοελληνικὴ Epitome...», ὅ.π., σ. 222, καὶ Ἴλια Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, *Ὁ τεκτονισμὸς*..., ὅ.π., σ. 31.

46. Εὐ. Σκουβαράς, «Στηλιτευτικὰ κείμενα...», ὅ.π., σ. 102-109.

γιὰ τὴν ἀποκρυπτογράφηση τῶν λέξεων θὰ πρέπει κανεὶς νὰ ἀκολουθήσει τὴν ἑξῆς διαδικασία: ἀρχικὰ νὰ ὑπολογίσει τὴν ἀριθμητικὴ ἀντιστοιχία μιᾶς λέξης ἢ μιᾶς φράσης, προσθέτοντας τοὺς ἀριθμοὺς στοὺς ὁποίους ἀντιστοιχεῖ τὸ κάθε γράμμα τῆς κάθε λέξης, καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἀναζητήσει ποιὲς λέξεις ἢ φράσεις ἔχουν τὴν ἴδια ἀριθμητικὴ ἀντιστοιχία.[47] Σὲ μία ἄλλη παλαιὰ τεχνική, ἡ ὁποία στὴν καμπάλα ὀνομάζεται *temurah*,[48] παραπέμπει καὶ ἕνα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ὁ Σκουβαρὰς χαρακτηρίζει ὡς κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα τῆς ἀντιαναβαπτιστικῆς παράταξης·[49] δὲν πρόκειται οὐσιαστικὰ γιὰ ἕνα διαφορετικὸ ἀλφάβητο ἀλλὰ γιὰ μία τεχνικὴ ἀλλαγῆς τῆς κανονικῆς ἀλφαβητικῆς σειρᾶς καὶ ἀντικατάστασης τῶν γραμμάτων μιᾶς λέξης μὲ τὰ γράμματα ποὺ προκύπτουν στὴ θέση τους ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ αὐτή.

Οἱ δύο προηγούμενες τεχνικὲς μαρτυροῦνται σὲ δύο ἀντιαναβαπτιστικὰ ἔργα, τοῦ Καλλινίκου καὶ τοῦ Ἀνανία τοῦ Ἀντιπάριου, καὶ χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ ἀποκρύψουν τὴν ταυτότητα τοῦ συγγραφέα (ὄνομα, τόπο καταγωγῆς) ἀλλὰ καὶ τὸ ἔτος σύνταξης τοῦ ἔργου. Ὁ Εὐ. Σκουβαράς, ἕνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους γνῶστες τῶν χειρογράφων τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ζαγορᾶς, ἐντόπισε, στοὺς κώδικες τοῦ Καλλινίκου, καὶ δύο ἀλφάβητα «ἐκ συμβόλων νέων ἢ ἐντελῶς πρωτοτύπων», τὰ ὁποῖα παρουσίασε σὲ ἕναν πίνακα (τὰ ὑπ' ἀριθμοὺς 2 καὶ 3 τοῦ πίνακα)· ὁ πίνακας περιλαμβάνει καὶ μία ἄλλη στήλη (ἡ ὑπ' ἀριθμὸν 4) μὲ τὰ ἕξι μόνο γράμματα ἑνὸς τρίτου κρυπτογραφικοῦ ἀλφαβήτου, γιὰ τὰ ὁποῖα ὅμως ὁ Σκουβαρὰς δὲν ἀναφέρει τίποτε στὸ κείμενό του. Ὁ Καλλίνικος παραθέτει –ἀνάμεσα σὲ «φύρδην-μίγδην ποικίλα σημειώματα ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ»– τὰ γράμματα τῶν δύο κρυπτογραφικῶν ἀλφαβήτων (τῶν ὑπ' ἀριθμοὺς 2 καὶ 3) ἀκολουθώντας τὴ σειρὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, στὴν ἴδια σελίδα ἑνὸς κώδικα (χφ 97, σ. 397), δίνοντας παράλληλα καὶ ἕνα παράδειγμα χρήσης τοῦ ἑνός ἀλφαβήτου (τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 2)·

---

47. E. Mioni, *Εἰσαγωγὴ στὴν ἑλληνικὴ παλαιογραφία*, μτφρ. Ν. Μ. Παναγιωτάκης, Ἀθήνα [3]1985, σ. 113· πβ. G. Scholem, *La kabbale. Une introduction. Origines, thèmes et biographies*, μὲ πρόλογο τοῦ J. Dan [Folio Essais, αρ. 426], Παρίσι 2003, σ. 511-519.

48. E. Mioni, *Εἰσαγωγὴ*..., ὅ.π., σ. 111· πβ. Alexandrian, *Histoire de la philosophie occulte* [Petite Bibliothèque Payot / Documents, ἀρ. 205], Παρίσι [2]1994, σ. 73.

49. Εὐ. Σκουβαράς, «Στηλιτευτικὰ κείμενα...», ὅ.π., σ. 107-109 (στὸν πίνακα, τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 ἀλφάβητο).

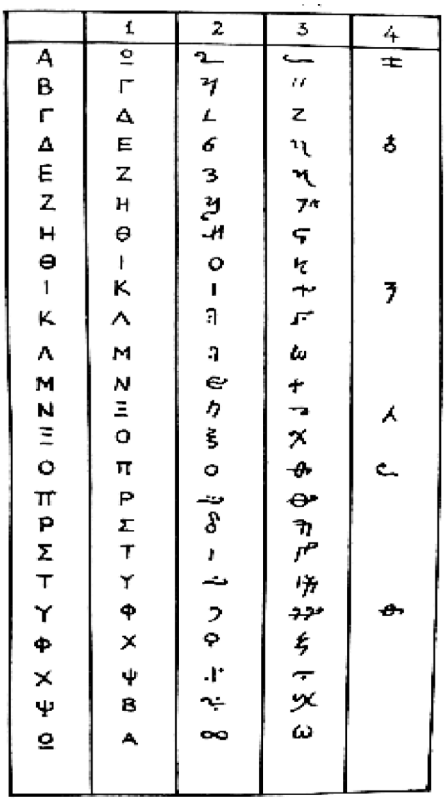

«Πίναξ κρυπτογραφικῶν ἀλφαβήτων»
(Εὐ. Σκουβαράς, «Στηλιτευτικὰ κείμενα...», ὅ.π., σ. 109)

συγκεκριμένα, γράφει μὲ αὐτὸ τὴ φράση: «Ἅγιος ὁ Θεὸς ἰσχυρὸς ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς». Ὁ Σκουβαρὰς θεωρεῖ δεδομένο ὅτι τὰ κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα σχετίζονται μὲ τὴν ἔριδα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, προφανῶς ἀπὸ τὸ γεγονὸς καὶ μόνο ὅτι βρίσκονται στοὺς κώδικες τοῦ Καλλινίκου. Ὡστόσο, ἕνα ἄλλο παράδειγμα χρήσης τῶν ἴδιων ἀλφαβήτων (τῶν ὑπ' ἀριθμοὺς 2 καὶ 3), ποὺ διέφυγε τῆς προσοχῆς τοῦ Σκουβαρᾶ, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Καλλίνικος τὰ χρησιμοποιοῦσε καὶ ἀργότερα, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1762, ὅταν εἶχε ἐπιστρέψει στὴν Κωνσταντινούπολη, μετὰ τὴν ἀπόδρασή του ἀπὸ τὸ Σινᾶ ὅπου εἶχε ἐξοριστεῖ· βέβαια, τὴν περίοδο ἐκείνη, δὲν κυκλοφοροῦσε ἀκόμη ἐλεύθερα καὶ κρυβόταν σὲ σπίτια φίλων του περιμένοντας τὴν ἀθώωσή

του ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη.[50] Τὸ κρυπτογράφημα αὐτὸ ἐντοπίζεται στὴ σ. 264 τοῦ χφ 117, ἑνὸς κώδικα ποὺ περιλαμβάνει, μεταξὺ ἄλλων, τὰ τρία ἀπὸ τὰ τέσσερα ἔμμετρα βιβλία στὰ ὁποῖα ὁ Καλλίνικος διηγεῖται τὴ ζωή του κατὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξορία του. Τὸ κρυπτογράφημα ἀκολουθεῖ τὴ χρονικὴ ἔνδειξη «Ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος ι$^{\eta\varsigma}$» (Δεκέμβριος 1761), στὸ τέλος τοῦ τρίτου βιβλίου.[51] Ἂς δοῦμε ὅμως ποιὲς πληροφορίες ἐπέλεξε τότε ὁ Καλλίνικος νὰ ἀποκρύψει:

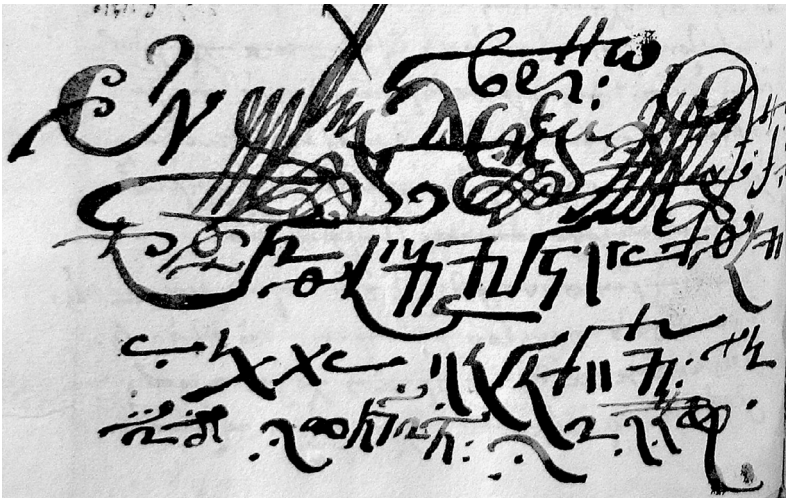

Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγορᾶς, χφ 117, σ. 264 (τμῆμα)

Ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος ι$^{\eta\varsigma}$ [ἑλληνικὸ ἀλφάβητο]

ε ν ο κ ω π ε τ ρ κ η ζ α μ π ε ρ [κρυπτογραφικὸ ἀλφάβητο ὑπ' ἀρ. 3]
ι α

ι ω
α ψ ξ α δ ε κ ε μ β ρ : ι θ [κρυπτογραφικὸ ἀλφάβητο ὑπ' ἀρ. 3]

π τ τ τ
α ρ κ ω ν σ α ν : κ α λ λ (μονοκονδυλιὰ) [κρυπτογραφικὸ ἀλφάβητο ὑπ' ἀρ. 2]

---

50. Γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς ζωῆς τοῦ Καλλινίκου διεξοδικὰ βλ. Ε. Ι. Λιναριτάκης, *Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Καλλίνικος Γ΄(Δ΄) καὶ τὸ θέμα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ*, διδακτορικὴ διατριβή, Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 91-114.

51. Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλινίκου Γ΄πατριάρχου...*, ὅ.π., σ. 269.

Τὸ χφ 117 εἶναι ὁ μόνος σωζόμενος αὐτόγραφος κώδικας τοῦ Καλλινίκου ποὺ περιλαμβάνει τὸ τρίτο ἔμμετρο βιβλίο, ὅπου ὁ πρώην πατριάρχης ἐξιστορεῖ διεξοδικὰ τὶς περιπέτειές του στὴν Κωνσταντινούπολη μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν ἐξορία (22 Ἀπριλίου / 3 Μαΐου 1761-τέλος Δεκεμβρίου 1761/ἀρχὲς Ἰανουαρίου 1762).[52] Ἡ ὕπαρξη τοῦ κρυπτογραφήματος αὐτοῦ ἀποκαλύπτει ἐπιπλέον ὅτι πρόκειται καὶ γιὰ τὸ πρωτόγραφο τοῦ τρίτου βιβλίου, ἀφοῦ τὸ κρυπτογράφημα ἐκφράζει πιστὰ τὶς συνθῆκες ὑπὸ τὶς ὁποῖες ζοῦσε ὁ Καλλίνικος ἐπιστρέφοντας στὴν ὀθωμανικὴ πρωτεύουσα. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κρυπτογραφημένη φράση «Ἅγιος ὁ Θεὸς ἰσχυρὸς ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς», τὴν ὁποία δημοσίευσε ὁ Εὐ. Σκουβαρὰς καὶ ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς μιὰ δοκιμὴ κρυπτογραφίας, τὸ κρυπτογράφημα τοῦ χφ 117 μᾶς μεταφέρει *in medias res* στὴν ταραγμένη αὐτὴ περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ ἔκπτωτου ἀρχιερέα καὶ παράλληλα ἀποτυπώνει τὴ φορτισμένη συναισθηματικὴ κατάστασή του. Τὴν ἀγωνία καὶ τὸν φόβο ποὺ τὸν διακατεῖχε μήπως ἐντοπιστεῖ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς μαρτυροῦν εὔγλωττα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐπέλεξε νὰ ἀποκρύψει: ὄνομα, χρόνο καὶ τόπο διαμονῆς.

Ὅσον ἀφορᾶ τὸ κρησφύγετο ποὺ εἶχε τότε ὁ Καλλίνικος, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀναζήτησε τὸ φθινόπωρο τοῦ 1761, ὅταν μιὰ ἐπιδημία πανώλης ἐνέσκηψε στὴν περιοχὴ ὅπου διέμενε· πρὸς ἀποτροπὴ τοῦ ἐντοπισμοῦ του, οἱ πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει στὸ ὑπόλοιπο ἔργο του γιὰ τὸ νέο κρησφύγετό του εἶναι γενικὲς καὶ ἀόριστες:

ἔχει θέαν ἱκανήν, ἔχει εὐρυχωρίαν
καὶ κῆπον ὡραιότατον, ὁποὺ τὴν μοναξίαν
μὲ θέαν, μὲ περίπατον, μ' ἀνάγνωσιν βιβλίων
μὲ εὐκολίαν ἀπερνῶ καὶ μὲ τινῶν γνησίων
φίλων μας τὸ γειτόνευμα, καλὴν τὴν συντροφίαν,
τὴν φιλικὴν καὶ εὐγενῆ αὐτῶν παρηγορίαν.[53]

Σὲ ἕνα ἄλλο σημεῖο τοῦ ἴδιου ἔργου καὶ σὲ δύο ἔμμετρες ἐπιστολές του, ὁ πρώην πατριάρχης ἀναφέρεται σὲ κάποιον Πετράκη, τὸν ὁποῖο, σύμφωνα μὲ τὸ κρυπτογράφημα τοῦ χφ 117, θὰ πρέπει πλέον νὰ ταυτίσουμε

52. *Στὸ ἴδιο*, σ. 69-73.
53. *Στὸ ἴδιο*, σ. 194.

μὲ τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ τελευταίου σπιτιοῦ ὅπου εἶχε καταφύγει.[54] Ἂν συνδυάσουμε τὶς πληροφορίες τῶν δύο αὐτῶν ἐπιστολῶν μὲ τὶς ἀντίστοιχες τῶν ἔμμετρων βιβλίων, προκύπτει ἐπιπλέον ὅτι ὁ Πετράκης ἦταν γιατρός. Μάλιστα, ἦταν ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔκανε ἀφαιμάξεις στὸν Καλλίνικο, τὸν συμβούλευε γιὰ τὴν ὑγεία του, ἀλλὰ καὶ τὸν συνόδευε στὶς ὀλιγοήμερες ἐκδρομές του στὶς ἐξοχὲς τῆς Κωνσταντινούπολης· ἐπίσης, ἐπισκέφθηκαν μαζὶ τὸν πρέσβη τῆς Σικελίας γιὰ νὰ δοῦν τὰ δῶρα ποὺ εἶχε στείλει ὁ βασιλιὰς τῆς ἴδιας χώρας στὸν σουλτάνο.[55] Τὸ κρυπτογράφημα μᾶς ἀποκαλύπτει καὶ τὸ ἐπίθετο τοῦ Πετράκη: Ζαμπερ. Τὸ δυτικοευρωπαϊκῆς προέλευσης ἐπίθετο, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἰδιαίτερη σχέση ποὺ φαίνεται νὰ εἶχε ὁ Πετράκης μὲ τὸν πρέσβη τῆς Σικελίας, μᾶς ὁδηγοῦν στὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ γιατρὸς ἦταν ἰταλικῆς καταγωγῆς. Τὸ ἐπίθετο Zamper ἀπαντᾶ σήμερα στὴν Ἰταλία καὶ πιὸ συγκεκριμένα στὶς περιοχὲς Βένετο, Λομβαρδία καὶ Φρίουλι-Βενέτσια Τζούλια. Οἱ σχέσεις τοῦ Καλλινίκου μὲ ἐπιφανῆ μέλη τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς παροικίας τῆς ὀθωμανικῆς πρωτεύουσας δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήσσουν. Ὅταν ξέσπασε ἡ ἔριδα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, αὐτὲς οἱ σχέσεις του ἦταν ἤδη γνωστὲς καὶ σὲ αὐτὲς εἶχαν βασιστεῖ οἱ κατηγορίες τῶν ἐχθρῶν του ὅτι ἦταν λατινόφρων καὶ ὅτι εἶχε γίνει πατριάρχης μὲ τὴ μεσολάβηση τῶν Φράγκων, στὰ σπίτια τῶν ὁποίων εἶχε πράγματι κρυφτεῖ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου Ε΄.[56]

Τὸ ἴδιο κρυπτογράφημα μᾶς ὑποδεικνύει καὶ τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Καλλίνικος δὲν περιοριζόταν στὴ χρήση μιᾶς μόνο κρυπτογραφικῆς μεθόδου: Ἡ παράλληλη χρήση δύο κρυπτογραφικῶν ἀλφαβήτων καθιστοῦσε ἐξαιρετικὰ δύσκολη τὴν κατανόηση τοῦ κειμένου διότι, ἀκόμη καὶ ἂν κατάφερνε κανεὶς νὰ διαβάσει ὅ,τι ἦταν γραμμένο μὲ τὸ ἕνα ἀλφάβητο, ἡ πληροφορία ποὺ θὰ λάβαινε δὲν θὰ ἦταν χρήσιμη, χωρὶς τὴ διασταύρωσή της μὲ τὴν πληροφορία ἡ ὁποία ἦταν γραμμένη στὸ ἄλλο ἀλφάβητο. Ἐπιπλέον, ἡ ἀνάγνωση τοῦ κειμένου γινόταν δυσκολότερη ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι μερικὰ γράμματα, ἐπιλεγμένα τυχαῖα, γράφονταν πάνω ἢ κάτω ἀπὸ τὸ προηγούμενο ἢ τὸ ἑπόμενο γράμμα, ἐν εἴδει κλάσματος, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀναρωτιέται κανεὶς ἂν εἶναι δίψηφα φωνήεντα ἢ σύμφωνα.

---

54. *Στὸ ἴδιο*, σ. 279, 483, 485, 486, 488.

55. *Στὸ ἴδιο*, σ. 325-337, 361-390, 483-489.

56. Β. Γεωργιάδης, «Ἐκκλησιαστικὰ πάρεργα», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 3 (1882-1883), 617-618.

Στὶς πρῶτες σελίδες τοῦ ἴδιου κώδικα (χφ 117, χωρὶς ἀρίθμηση [φ. 5β]) σώζεται καὶ ἕνα ἄλλο κρυπτογράφημα, τὸ ὁποῖο ἀποκαλύπτει διαφορετικὲς πτυχὲς τῆς κρυπτογραφίας τοῦ Καλλινίκου. Τὸ κρυπτογράφημα αὐτὸ εἶναι γραμμένο σὲ ἕνα τρίτο ἀλφάβητο, τὰ μισὰ γράμματα τοῦ ὁποίου ἔχουν ἴδιο ἢ παρόμοιο σχῆμα μὲ τὰ γράμματα τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 3 ἀλφαβήτου τοῦ πίνακα τοῦ Εὐ. Σκουβαρᾶ, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχουν καὶ τὴν ἴδια θέση στὴν ἀλφαβητικὴ σειρὰ οὔτε νὰ ἀντιστοιχοῦν στὰ ἴδια γράμματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ὁ Σκουβαρὰς δὲν ἀναφέρεται στὸ ἐν λόγω κρυπτογράφημα, ἀλλὰ παραθέτει στὸν πίνακά του ἕξι γράμματα ἀπὸ τὸ ἀλφάβητο τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται σὲ αὐτό, πράγμα ποὺ ἴσως σημαίνει ὅτι γνώριζε τὸ κρυπτογράφημα ἀλλὰ δὲν εἶχε καταφέρει νὰ τὸ ἑρμηνεύσει. Καὶ εἶναι εὔλογο, καθὼς ὁ πρώην πατριάρχης δὲν σημειώνει στὸ χειρόγραφο τὰ γράμματα τοῦ ἄγνωστου αὐτοῦ ἀλφαβήτου μὲ τὴ σειρὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ὅπως στὶς περιπτώσεις τῶν δύο ἄλλων κρυπτογραφικῶν ἀλφαβήτων. Ὡστόσο, ὅπως ἀποδείχθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων, παραθέτει τὰ γράμματα τοῦ τρίτου αὐτοῦ ἀλφαβήτου μὲ μιὰ διαφορετικὴ σειρά, μὲ ἕναν στίχο ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ λόγιοι ἀπὸ αἰῶνες καὶ ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει ὅλα τὰ γράμματα τῆς ἑλληνικῆς ἀλφαβήτου: «Ἀβροχίτων δ' ὁ φύλαξ θηροζυγοκαμψιμέτωπος».[57] Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Καλλίνικος θεωροῦσε τὸ τρίτο αὐτὸ κρυπτογραφικὸ ἀλφάβητο ὡς ἕναν μυστικὸ κώδικα ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ κοινοποιηθεῖ. Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι τὸ κρυπτογράφημα αὐτὸ γράφεται, ὅπως σημειώνεται, ἐπίσης κρυπτογραφημένα, τὸ 1762, δηλαδὴ σὲ μιὰ περίοδο ποὺ ὁ ἔκπτωτος πατριάρχης πιθανῶς εἶχε ἤδη ἀθωωθεῖ –ἡ ἀθώωσή του τοῦ ἀνακοινώθηκε στὶς 22 Φεβρουαρίου/5 Μαρτίου τῆς ἴδιας χρονιᾶς–[58] καὶ ἑπομένως κυκλοφοροῦσε ἐλεύθερα. Μήπως λοιπὸν τὰ τρία κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα δὲν σχετίζονται μὲ τὴν ἔριδα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, ὅπως θεωρεῖ δεδομένο ὁ Σκουβαράς; Ἂς δοῦμε ὅμως τὸ ἐν λόγω κρυπτογράφημα καὶ τὴν ἑρμηνεία του:

57. I. Vassis, *Initia carminum byzantinorum* [Supplementa Byzantina. Texte und Untersuchungen, ἀρ. 8], Βερολίνο – Νέα Ὑόρκη 2005, σ. 4.

58. Ε. Ι. Λιναριτάκης, *Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης*..., ὅ.π., σ. 108.

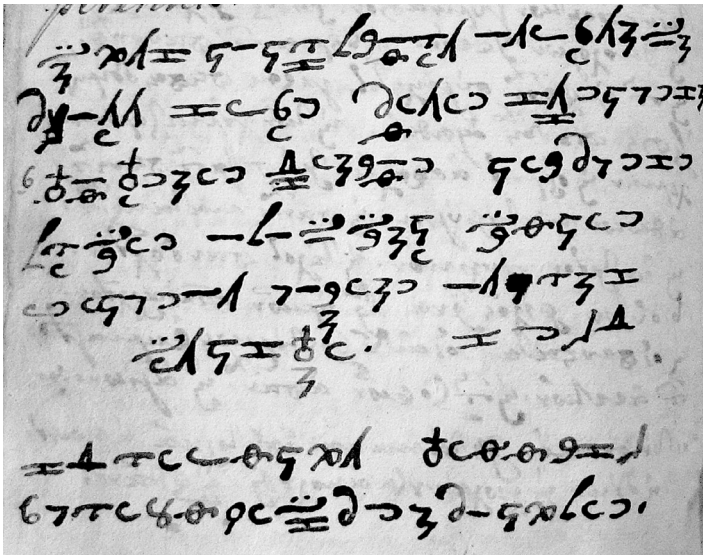

Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγορᾶς, χφ 117,
χωρὶς ἀρίθμηση [φ. 5ᵝ] (τμῆμα)

|[1] *κ/ιωνα τετρ/απλε/υρ/ον εν χθ/ονι κ/ει*
|[2] *μ*εν/ον αχθ/ος μο/υνος αν/αστησαι*
|[3] *θδε/υδ/οσιος β/αοιλε/υς τολμησας*
|[4] *πρ/οκ/λος επεκ/εκ/λιτο κ/λυτος*
|[5] *ος οτησεν ηελ/ιοις εν τρια*
|[6] *κ/ονταδ/ιο. α ψ ξ β*

|[7] *αβροχυτων δοφυλαξ*
|[8] *θηροζυγοκ/αμψιμετωπος.*

|[1] *κιωνα*: *κίονα* ΕΑ 682· *εν*: *ἀεὶ* ΕΑ 682 |[2] * : γράμμα διαγραμμένο ἀπὸ τὸν Καλλίνικο |[3] *θδευδοσιος*: *Θευδόσιος* ΕΑ 682· *βαοιλευς*: *βασιλεὺς* ΕΑ 682 |[4-5] *προκλος επεκεκλιτο κλυτος ος οτησεν*: *Πρόκλῳ ἐπεκέκλετο, καὶ τόσος ἔστη κίων* ΕΑ 682 |[5-6] *τριακονταδιο*: *τριακονταδύο* ΕΑ 682 |[7] *αβροχυτων*: *ἁβροχίτων* ΕΑ 538. ΕΑ: Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία.

Μὲ ἔκπληξη διαπιστώνει κανεὶς ὅτι τὸ κρυπτογράφημα αὐτὸ δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὴν ἔριδα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, ἀλλὰ ἀφορᾶ τὸν αἰγυπτιακὸ ὀβελίσκο τῆς Κωνσταντινούπολης. Πρόκειται συγκεκριμένα γιὰ μία ἀπὸ

τὶς δύο ἐπιγραφὲς ποὺ ὑπάρχουν στὴ βάση τοῦ ὀβελίσκου καὶ μαρτυροῦν τὴν ἀνέγερση τοῦ μνημείου στὸν Ἱππόδρομο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιο Α΄.[59] Τὸ κρυπτογράφημα αὐτὸ δὲν φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ μιὰ δοκιμὴ κρυπτογραφίας, καθὼς ἡ σελίδα τοῦ χειρογράφου στὴν ὁποία βρίσκεται φέρει τὸν τίτλο: «Εἰς τὸν ἐν Ἰπποδρόμῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀβελίσκον» καί, πρὶν ἀπὸ τὸ κρυπτογράφημα, παρατίθενται, χωρὶς νὰ κρυπτογραφοῦνται, οἱ τρεῖς ἀπὸ τοὺς πέντε στίχους τῆς ἄλλης ἐπιγραφῆς τῆς βάσης τοῦ ὀβελίσκου, ἡ ὁποία εἶναι στὰ λατινικά: «Difficilis quodam dominis parere serenis. / Tuttus et extinctis palmam patare Tyrannis. / Omnia dheodhosio cœdant sobilique perennis». Τὰ κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν ἦταν ἤδη δημοσιευμένα στὴν ἐποχὴ τοῦ Καλλινίκου·[60] ὡστόσο ἡ δημοσιευμένη μορφὴ τῶν κειμένων διαφέρει σημαντικὰ ἀπὸ ἐκείνη στὴν ὁποία τὰ παραθέτει ὁ Καλλίνικος, πράγμα ποὺ πιθανῶς ὑποδηλώνει ὅτι ἡ μεταγραφὴ τῶν ἐπιγραφῶν ἔγινε μὲ αὐτοψία.

Ὁ Καλλίνικος ἀναφέρεται στοὺς ὀβελίσκους καὶ ὅταν περιγράφει τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς Αἰγύπτου, διηγούμενος τὸ ταξίδι του πρὸς τὸ Σινᾶ:

Καὶ πυραμίδες εἰς αὐτοῦ εὑρίσκονται τὰ μέρη
καὶ ὀβελίσκοι περισσοί, ὁποὺ νομίζεις χέρι
ἀνθρώπου νὰ μὴν ἔγγιξεν, ἀλλὰ μόνη ἡ φύσις
ἐγέννησ', ἔκαμεν αὐτά. Καὶ μὴν τὸ ἀπορήσῃς,
πῶς σώζονται τὰ λείψανα εἰς χιλιάδων χρόνους.
Τῆς ὕλης τὸ προτέρημα εἶναι ποὺ τούτους μόνους
ὁ παναδαμάτωρ δὲν μπορεῖ διὰ νὰ ἀφανίσῃ.

Ἀπὸ τὶς ταξιδιωτικὲς αὐτὲς ἐμπειρίες του εἶχε διαπιστώσει ἐπίσης ὅτι:

Γράμματα δὲ ὀλιγοστὰ σώζονται τῶν Ἑλλήνων
εἰς ὀβελίσκους καὶ γλυπτὰ τῶν θαυμαστῶν ἐκείνων
τῶν Πτολεμαίων δηλαδὴ εἰς γῆν Αἰγύπτου ὅλην (...).[61]

Σὲ ἕνα ἄλλο σημεῖο τοῦ χφ 117, ὁ ἐξόριστος πατριάρχης μᾶς δίνει ἕναν

59. Βλ., γιὰ παράδειγμα, Ε. Θωμᾶ, *Ἀρχαιολογία Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ ὀβελίσκος καὶ ἡ ἐνταῦθα ὀφιώδης καὶ κτιστὴ στήλη, ἐν οἷς καί τινα περὶ τοῦ Ἱπποδρόμου*, τχ. Α΄, Κωνσταντινούπολη 1874, σ. 20-22.

60. Τὰ κείμενα καὶ τῶν δύο ἐπιγραφῶν δημοσίευσε ὁ P. Gyllius, *De topographia Constantinopoleos, et de illius antiquitatibus libri quatuor*, Λυὼν 1561, σ. 87· ἔκτοτε γνώρισαν πολλὲς δημοσιεύσεις.

61. Βλ. ἀντίστοιχα Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλινίκου Γ΄ πατριάρχου...*, ὅ.π., σ. 148, 150.

ὁρισμὸ τῶν ἐντυπωσιακῶν αὐτῶν μνημείων, σχεδιάζει τὸ σχῆμα τους καὶ συγκρίνει τὸ ὕψος τους στὴν Αἴγυπτο μὲ ἐκεῖνο τοῦ ὀβελίσκου τῆς Κωνσταντινούπολης:

> «Ὁ ὀβελίσκος ἔστι μία πυραμὶς τετράγωνος, λεπτὴ καὶ ὑψηλή, λήγουσα κατὰ κάθετον εἰς μίαν στιγμήν, πλήρης ἐπιγραφῶν ἱερογλυφικῶν, ἅ εἰσι γλυπτά τινα μικρά, ἢ σύμβολα μυστηριώδη τῆς θεολογίας των. Πολλοὶ τούτων (ἔχουν) ὕψος πήχεις 120, πόδας 180. Οἱ ἐν τῇ λίμνῃ Μοίριδος (εἶναι) 600 ποδῶν, 300 ποδῶν ἔξω καὶ 300 ἐν τῷ ὕδατι. Ὅμοιοι (εἶναι) τῷ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ Κωνσταντινουπόλεως.»[62]

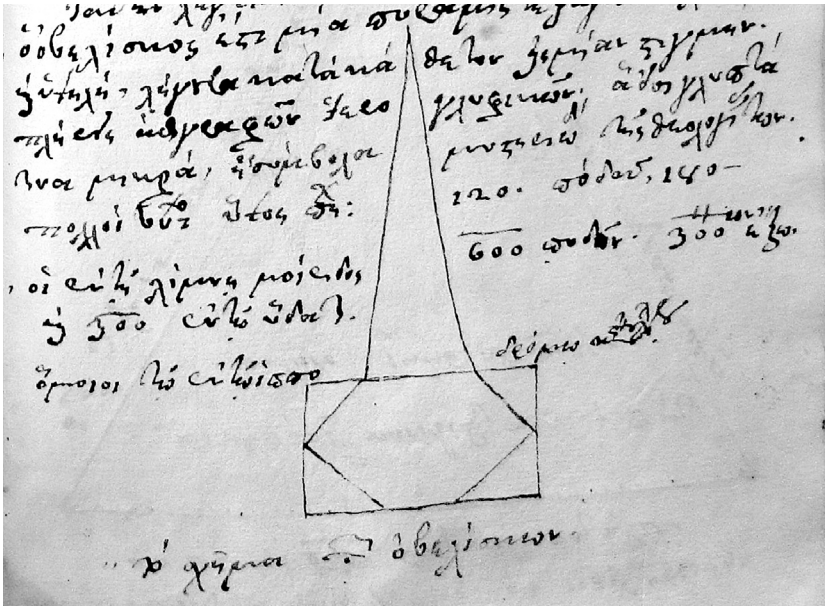

Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγορᾶς, χφ 117, φ. 267α (τμῆμα)

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Καλλινίκου γιὰ τὰ ἀρχαῖα «ἐσκεπασμένα ἀπὸ ἱερογλυφικὰ»[63] μνημεῖα τῆς Αἰγύπτου ἑδράζεται ἀσφαλῶς στοὺς μύθους ποὺ ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ δυτικοευρωπαϊκὴ λογιοσύνη εἶχε καλλιεργήσει γιὰ

62. Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγορᾶς, χφ 117, φ. 267α.
63. Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλινίκου Γ΄ πατριάρχου...*, ὅ.π., σ. 106.

τὴν ἀρχαία αὐτὴ χώρα, ὡς πατρίδα τῆς γνώσης καὶ τῶν μυστηρίων. Μάλιστα, τὰ ἱερογλυφικὰ θεωροῦνταν ὡς ἕνας κρυπτογραφικὸς κώδικας τῆς ἀρχαίας σοφίας καί, κατ' ἐπέκταση, ἱερογλυφικὰ ὀνομάζονταν ὅλα τὰ αἰνιγματικὰ ἀλφάβητα.[64] Κατὰ ἀνάλογο τρόπο, ὁ Καλλίνικος ἀπέκρυψε τὸ κείμενο τῆς ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ὀβελίσκου, γράφοντάς το μὲ τὸ δικό του αἰνιγματικὸ ἀλφάβητο, γιὰ νὰ μὴν κοινοποιηθεῖ. Ἡ ἐνέργειά του αὐτὴ ἀποτυπώνει πιθανῶς ἕναν τρόπο σκέψης παρόμοιο μὲ ἐκεῖνον τῶν λογίων τῆς βυζαντινῆς περιόδου, οἱ ὁποῖοι κρυπτογραφοῦσαν τὶς μαγικὲς ἐπωδούς,[65] πιστεύοντας, προφανῶς, στὴ θεουργικὴ δύναμή τους καὶ ἀποτρέποντας, μὲ τὴν κρυπτογράφηση, τὴ χρήση τους ἀπὸ βέβηλους.

Ἂς ἐπιστρέψουμε ὅμως στὸν τεκτονισμό. Τὸ κείμενο τῆς «Εἰδήσεως τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων», ὅπως σημειώθηκε, κλείνει μὲ τὸ «Ἀλφάβητον τῶν Μουρατόρων», τοῦ ὁποίου ὅμως οἱ χαρακτῆρες παρατίθενται μόνο στὸν κώδικα τοῦ Δαπόντε.

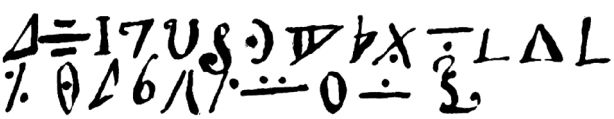

Μονὴ Ξηροποτάμου, χφ 255, φ. 251$^{\beta}$ (τμῆμα)

Τὸ γαλλικὸ πρότυπο τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ κειμένου δὲν παρουσιάζει κανένα ἀλφάβητο, ἐνῶ τὸ γνωστὸ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τεκτονικὸ ἀλφάβητο,[66] τοῦ ὁποίου οἱ χαρακτῆρες σχηματίζονται ἀπὸ τεθλασμένες

64. Βλ. διεξοδικὰ Ch. Grell (ἐπιμ.), *L'Égypte imaginaire de la Renaissance à Champollion. Colloque en Sorbonne*, Παρίσι 2001, ἰδιαίτερα τὴν «Introduction» τοῦ ἐπιμελητῆ τῆς ἔκδοσης, σ. 5-12. Πβ. τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Παναγιώτη Νικουσίου γιὰ τὰ ἱερογλυφικὰ τοῦ ὀβελίσκου τῆς Κωνσταντινούπολης, τὸ ὁποῖο ἐξετάζω στὴ μελέτη μου *Ἀναμένοντας τὸ τέλος τοῦ κόσμου τὸν 17ο αἰώνα. Ὁ ἑβραῖος μεσσίας καὶ ὁ μέγας διερμηνέας* [Βιβλιοθήκη Ἱστορίας τῶν Ἰδεῶν, ἀρ. 8 – ΙΝΕ/ΕΙΕ, ἀρ. 120], Ἀθήνα 2011, σ. 178-183.

65. E. Mioni, *Εἰσαγωγὴ*..., ὅ.π., σ. 111.

66. Βλ., γιὰ παράδειγμα, [Pérau], *L'Ordre des francs-maçons trahi, et le secret des mopses revelé*, Ἀμστερνταμ 1745, σ. 174-178. Γιὰ τὴν κρυπτογραφία στὸν τεκτονισμὸ συνοπτικὰ βλ. Α. Χ. Ριζόπουλος, *Ἑλληνικὸ Τεκτονικὸ Ἐγχειρίδιο*, ὅ.π., σ. 179-180.

γραμμὲς καὶ τελεῖες, δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ «Ἀλφάβητο τῶν Μουρατόρων». Ἄλλωστε, τὸ δεύτερο ἔχει εἴκοσι τέσσερα καὶ ὄχι εἴκοσι ἕξι γράμματα καί, ἑπομένως, εἶναι ἀντίστοιχο τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ὄχι τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου. Θὰ μποροῦσε ὅμως κανεὶς τουλάχιστον νὰ ὑποστηρίξει ὅτι μερικοὶ χαρακτῆρες τοῦ «Ἀλφαβήτου τῶν Μουρατόρων» μιμοῦνται τοὺς τεκτονικούς, καθὼς ἀποτελοῦνται ἀπὸ γραμμὲς καὶ τελεῖες. Μεγαλύτερη εἶναι ἡ σχέση τοῦ «Ἀλφαβήτου τῶν Μουρατόρων» μὲ τὰ κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα τοῦ Καλλινίκου, ἀφοῦ περισσότερα γράμματά του μοιάζουν ἢ ταυτίζονται στὸ σχῆμα τους μὲ γράμματα τῶν τριῶν αὐτῶν ἀλφαβήτων. Ἡ σύμπτωση αὐτὴ ἀποκλείει τὴν πιθανότητα οἱ χαρακτῆρες τοῦ «Ἀλφαβήτου τῶν Μουρατόρων» νὰ συνιστοῦν συλλήβδην ἐπινόηση τοῦ Δαπόντε. Ἐπιπλέον, τὰ κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα τοῦ Καλλινίκου ἔχουν ἐπίσης γράμματα τὰ ὁποῖα σχηματίζονται ἀπὸ γραμμὲς καὶ τελεῖες. Ἂν ἀποδειχθεῖ ὅτι τὰ κρυπτογραφικὰ αὐτὰ ἀλφάβητα χρησιμοποιοῦνταν καὶ ἀπὸ ἄλλα πρόσωπα, τότε θὰ πρέπει νὰ θεωροῦμε βέβαιη τὴν ὕπαρξη μιᾶς μορφῆς μυστικῆς δικτύωσης ἀνθρώπων στὸν ἑλληνόφωνο χῶρο ἤδη πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα. Ἀξίζει νὰ προστεθεῖ ὅτι ὑπάρχουν ἐνδείξεις γιὰ συμμετοχὴ Ἑλλήνων σὲ μιὰ μυστικὴ ἑταιρεία Μασσαλιωτῶν τοῦ Γαλατᾶ (*Ordre de la Grappe*) στὶς ἀρχὲς τοῦ ἴδιου αἰώνα.[67]

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ

67. Th. Zarcone, «Sociétés fraternelles et loges maçonniques marseillaises à Constantinople au XVIIIe siècle», στὸ P.-Y. Beaurepaire – K. Loiselle – J.-M. Mercier – T. Zarcone (ἐπιμ.), *Diffusions et circulations des pratiques maçonniques en Europe et en Méditerranée XVIIIe-XIXe siècles*, Παρίσι 2012 (ὑπὸ ἔκδοση).

Résumé

LA « NOUVELLE DES RITES DES MURATORI » ET LA PERCEPTION DE LA FRANC-MAÇONNERIE PAR LE PATRIARCHE ŒCUMÉNIQUE KALLINIKOS III

Un texte manuscrit grec du XVIIIe siècle, conservé en deux versions et décrivant la cérémonie de réception d'un nouveau franc-maçon, est la plus ancienne source grecque connue relative à la Franc-maçonnerie ; la première version qui, comme l'a constaté A. Anghélou, est plus étendue sur quelques points et comprend certains éléments linguistiques italiens, se trouve dans un manuscrit provenant de la bibliothèque du patriarche œcuménique Kallinikos III (1757). Dans le présent article, on examine tout d'abord la relation entre les deux versions, on détermine le caractère du texte et on recherche son prototype étranger, qui n'est finalement qu'un texte connu sous le titre de « pamphlet d'Hérault » ou « rituel d'Hérault ». Ensuite, on étudie la perception de la Franc-maçonnerie par Kallinikos III et en général par le clergé orthodoxe vers le milieu du XVIIIe siècle, en la rapprochant des discordes ecclésiastiques orthodoxes de l'époque. Enfin, on réfléchit sur les alphabets cryptographiques attestés dans des manuscrits de Kallinikos III et sur celui présenté comme « maçonnique » dans la deuxième version du texte grec en question.

GEORGES KOUTZAKIOTIS